

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
KRIMINĀLTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

Bakalaura darbs

KRIMINĀLPROCESUĀLĀ IMUNITĀTE, KAS IZRIET NO RADNIECĪBAS.
TIESISKĀ REGULĒJUMA LATVIJĀ UN ĀRVALSTĪS SALĪDZINĀJUMS

Nepilna laika klātiene
7.semestra studente
Sintija Brauere (sb14038)

Zinātniskā darba vadītāja
Prof., Dr.iur. Kristīne Strada-Rozenberga

Rīga, 2017

SATURA RĀDĪTĀJS

Ievads.....	5
1. Kriminālprocesuālā imunitāte.....	6
2. Tiesības neliecināt	9
2.1. Tiesības neliecināt personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību	11
2.2. Tiesības neliecināt lieciniekam un cietušajam	15
3. Tiesiskā regulējuma salīdzinājums ar ārvalstīm.....	19
3.1. Tiesiskā regulējuma salīdzinājums ar Igauniju	19
3.2. Tiesiskā regulējuma salīdzinājums ar Šveici.....	25
3.3. Tiesiskā regulējuma salīdzinājums ar Vāciju	30
3.4. Tiesiskā regulējuma salīdzinājums ar Ukrainu.....	34
Kopsavilkums	39
Izmantoto avotu saraksts	40

ANOTĀCIJA

Bakalaura darba tēma ir “Kriminālprocesuālā imunitāte, kas izriet no radniecības. Tiesiskā regulējuma Latvijā un ārvalstīs salīdzinājums”. Ņemot vērā, ka Latvijas tiesiskajā regulējumā pilnīga vai daļēja liecību nesniegšana kā imunitātes veids, kas attiecas uz tuviniekiem, ir faktiski vienīgais praksē visizplatītākais imunitātes veids, bakalaura darbā tiks aplūkotas tiesības neliecināt no personu, kurām ir tiesības uz aizsardzību, cietušā un liecinieka viedokļa.

Darbā uzmanība ir pievērsta tam, kāds ir tiesību neliecināt saturs, kāds ir personu, kuras var neliecināt, loks un kāds ir šo personu procesuālais stāvoklis, kā arī, kādi ir procesuālie aspekti, tiesību neliecināt realizācijai. Darbā veikts Latvijas, Igaunijas, Šveices, Vācijas un Ukrainas tiesisko regulējumu salīdzinājums nolūkā izpētīt, kā dažādos tiesiskajos regulējumos tiek realizētas tiesības neliecināt un kā mainās personu loks, kurām ir tiesības neliecināt. Tāpat darba ietvaros veikta tiesnešu aptauja, lai noskaidrotu, kā praksē tiek realizētas tiesības neliecināt pret savu tuvinieku, un vai Kriminālprocesa likumā nav nepieciešami grozījumi, lai paplašinātu jēdzienu *tuvinieks*.

Atslēgas vārdi: kriminālprocesuālā imunitāte, radniecība, tuvinieks, tiesības neliecināt

ANNOTATION

The topic of Bachelor's thesis is comparison of immunity from prosecution (criminal procedural immunity) related with kinship in Latvia and foreign countries. Considering Latvia's criminal procedural legal framework that total or partial refuse to testify is the only kind of immunity which is used in real life practice then in this bachelor's thesis the rights not to testify of those people who have rights of protection, is studied from the point of view of victim and the witness.

In bachelor's thesis, the attention is paid to content of the rights not to testify, the persons who may refuse to testify and the procedural position as well as procedural aspects of realization not to testify.

The comparison of legal framework of Latvian, Estonian, Swiss, German and Ukrainian criminal procedural immunity is made to find out how rights to refuse to testify is realized in different legal frameworks and how the number of people who can refuse to testify have changed.

In this thesis, survey of judges has taken to find out how the rights to refuse to testify are realized against relatives in practice, and are there any amendments necessary in Criminal procedural act to widen the concept of relative.

Keywords: criminal procedural immunity, kinship, relative, rights to refuse to testify

IEVADS

Pamats, lai kādu apsūdzētu un atzītu par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, ir pierādījumu esamība. Nenoliedzami viens no svarīgākajiem pierādījumu veidiem ir liecības. Liecības var sniegt jebkurš, tostarp arī personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, cietušie, kā arī šo personu radnieki. Tomēr radnieki ir apveltīti ar ekskluzīvām izņēmuma tiesībām, proti, tiesībām neliecināt. Tiesības neliecināt var izprast divējādi, proti, tiesības neliecināt pret sevi un tiesības neliecināt pret savu tuvinieku. Nenoliedzami tiesības liecināt vai neliecināt pret savu tuvinieku ir saistītas arī ar morāles normām. Līdz ar to atkarībā no tuvinieku savstarpējām attiecībām arī to liecības var būt vai nu par labu, vai gluži pretēji par sliktu savam tuviniekam vai kādai citai personai. Turklāt nav izslēgta arī radnieku ietekmēšana sniegt vai nesniegt liecību. Ņemot vērā, ka tuvinieki ir ieinteresētās personas un arī tuviniekiem var iestāties kriminālatbildība par apzināti nepatiesu liecību sniegšanu, tuviniekam ir izvēles tiesības – liecināt vai neliecināt pret savu tuvinieku.

Bakalaura darba mērķis bija izpētīt kriminālprocesuālās imunitātes, kas izriet no radniecības, tiesisko regulējumu Latvijā un salīdzināt to ar Igaunijas, Šveices, Vācijas un Ukrainas tiesisko regulējumu.

Bakalaura darba uzdevums bija aplūkot tiesisko regulējumu Latvijā un ārvalstīs, lai salīdzinātu, kādas līdzības un atšķirības pastāv starp Latvijas un ārvalstu tiesisko regulējumu, proti, vai ir atšķirīgs izņēmuma tiesību saturs un realizācijas veids, kā arī cik plašs ir personu loks uz kurām ir attiecināmas izņēmuma tiesības. Tāpat bakalaura darba uzdevums, veicot aptauju tiesnešu vidū, bija noskaidrot, kā Latvijā tiesu praksē notiek tiesību neliecināt pret savu tuvinieku realizācija, vai ir šķēršļi, kas traucē šo tiesību realizācijai un vai praktiķu ieskatā ir nepieciešami Kriminālprocesa likuma grozījumi, paplašinot to personu loku, ko saprot ar jēdzienu *tuvinieks*, par piemēru ņemot, atsevišķu ārvalstu regulējumu īpatnības. Kopumā aptaujai atsaucās 13 Rīgas tiesu apgabala rajona tiesu tiesneši, kuri izskata krimināllietas.

1. KRIMINĀLPROCESUĀLĀ IMUNITĀTE

Kriminālprocesa likuma 9.panta pirmā daļa noteic, ka uzsāktā kriminālprocesā ikvienas personas pienākums ir izpildīt kriminālprocesa veikšanai pilnvarotās amatpersonas procesuālās prasības un ievērot likumā noteikto procesuālo kārtību. Savukārt minētā panta trešā daļa noteic, ka tiesības uz izņēmumu no noteiktā pienākuma pildīšanas ir tikai tām personām, kurām noteikta kriminālprocesuālā imunitāte.¹

Tātad no minētajām tiesību normām izriet, ka kriminālprocesā pienākumu pildīšana ir obligāta, ja vien personai nepiemīt kriminālprocesuālā imunitāte, kas to atbrīvo no šo pienākumu pildīšanas.

Ar imunitāti (no lat.*imunitates/imunitatis*) – atbrīvošana no kaut kā) saprot juridiskas tiesības nepakļauties vispārīgiem likumiem, kuros noteiktas gadījumos ir piešķirtas, valstīm, starptautiskām organizācijām un īpaši situētām personām.²

Tātad no minētā izriet, ka imunitāte ir zināmas izņēmuma tiesības nepakļauties vispārīgai kārtībai.

Kriminālprocesa likuma 10.pants noteic, ka kriminālprocesuālā imunitāte pilnīgi vai daļēji atbrīvo personu no piedalīšanās kriminālprocesā, arī no liecību sniegšanas un dokumentu un priekšmetu izdošanas, aizliedz vai ierobežo tiesības veikt tās kriminālvajāšanu, piemērot pret šo personu piespiedu līdzekļus, kā arī iekļūt un izdarīt izmeklēšanas darbības tās valdījumā esošajās telpās.

Tātad Kriminālprocesuālā imunitāte varbūt pilnīgas vai daļējas personas izņēmuma tiesības no Kriminālprocesa likumā noteikto pienākumu pildīšanas.

Kriminālprocesa likuma 116.panta otrās daļas 4.punkts noteic, ka personas kriminālprocesuālā imunitāte izriet no šīs personas radniecības.

Tātad no minētā secināms, ka izņēmuma tiesības attiecas uz personu, ja tā ir radniecības attiecībās ar kādu no kriminālprocesā iesaistīto dalībnieku.

Kriminālprocesā likumā nav norādīts, ko saprot ar jēdzienu radniecība. Izsmelošs skaidrojums, ko saprot ar jēdzienu radniecība, dots Civillikumā. Tā atbilstoši Civillikuma 206.panta pirmajai daļai par radniecību sauc divu vai vairāku personu starpā ar dzimšanu radušos attiecību. Minētā panta otrā daļa noteic, ka radniecības tuvumu noteic pēc līnijām un pakāpēm. Savukārt minētā panta trešā daļa noteic, vienas personas izcelšanās no otras tieši ar dzimšanu rada pakāpi. Ar katru jaunu dzimšanu rodas jauna pakāpe. Vairāku nepārtraukti turpinošos pakāpju sakaru sauc par līniju. Līnijas ir taisnas un sāņu. Atbilstoši Civillikuma

¹ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005., 9.panta pirmā un trešā daļa

² Meikališa A. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: Raka, 2000., 81.lpp.

207.pantam radnieki taisnā līnijā ir tie, kuri cēlušies viens no otra ar dzimšanu un kurus sauc vai nu par augšupējiem, vai lejupējiem radniekiem, raugoties pēc tā, vai skaita no bērniem uz vecākiem, vai otrādi. Saskaņā ar to arī pašu līniju sadala augšupējā un lejupējā. Pie pirmās pieder tēvs, māte, vectēvs, vecmāmuļa, vectēva un vecmāmuļas vecāki utt., bet pie otrās — dēli, meitas, bērnu bērni, šo pēdējo bērni utt. Savukārt atbilstoši Civillikuma 208.pantam radnieki sāņu līnijā ir tie, kas cēlušies no vienas kopējas trešās personas — ciltstēva vai ciltsmātes. Tādi radnieki ir brāļi un māsas, viņu bērni, tēva un mātes brāļi un māsas ar viņu lejupējiem, vectēva un vecmāmuļas brāļi un māsas ar lejupējiem utt.³

Tātad no minētajām tiesību normām izriet, ka radniecība rodas ar dzimšanas faktu un tā var būt taisnā līnijā vai sāņu līnijā.

Kā jau iepriekš autore norādīja, Kriminālprocesa likumā netiek lietots jēdziens *radniecība*, taču tiek lietots jēdziens *tuvinieks*. Atbilstoši latviešu valodas skaidrojošajai vārdnīcai ar jēdzienu *tuvinieks* saprot ģimenes locekli attiecībā pret citiem šīs ģimenes locekļiem.⁴

Kriminālprocesa likuma 12.panta piektajā daļā noteikts, ka fiziskajai personai ir tiesības pieprasīt, lai krimināllietā netiek iekļautas ziņas par šīs personas pašas vai tās saderinātā, laulātā, vecāku, vecvecāku, bērnu, mazbērnu, brāļu un māsu, kā arī tās personas, ar kuru attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kuru tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība (turpmāk — tuvinieki) privāto dzīvi, komercdarbību un mantisko stāvokli, ja tas nav nepieciešams krimināltiesisko attiecību taisnīgai noregulēšanai.

Tātad no minētās tiesību normas izriet, ka ar jēdzienu *tuvinieks* kriminālprocesā saprot ne tikai personas, kuras ir radniecības attiecībās, bet arī personas, kuras ir laulāto un faktiskajā kopdzīvē esošo personu attiecībās. Attiecībā uz faktiskajā kopdzīvē esošajām personām, lai arī likumdevējs Civillikumā nav noregulējis šo attiecību modeli, redzams, ka Kriminālprocesa likumā likumdevējs ir ietvēris šo attiecību modeli, kas faktiski prezumē to, ka vismaz kādā daļā likumdevējs atzīst faktisko kopdzīvi.

Apkopojot minēto, secināms, ka jēdziens *tuvinieks* aptver plašāku personu loku nekā jēdziens *radnieks*, jo jēdziens *tuvinieks* aptver ne tikai asinsradniekus, bet arī personas, kuras saista laulība.

Kā iepriekš tika noskaidrots ar kriminālprocesuālo imunitāti var būt apveltīti kriminālprocesa dalībnieka vecāki, vecvecāki, bērni, mazbērni, brāļi un māsas, saderinātie, laulātie un faktiskās kopdzīves partneris. Turpmāk šajā darbā tiks aplūkotas šo personu izņēmuma tiesības.

³ Civillikums. LV likums. Pieņemts 28.01.1937.

⁴ Skaidrojums vārdam *tuvinieks*. Tēzauris. Skaidrojošā un sinonīmu vārdnīca.

Kriminālprocesa likuma 117.panta pirmā daļa noteic, ka kriminālprocesuālā imunitāte dod personai dažāda līmeņa priekšrocības kriminālprocesuālā pienākuma pildīšanā, proti:

- 1) pilnīgi atbrīvo personu no pienākuma piedalīties kriminālprocesā;
- 2) nosaka īpašu kārtību personas saukšanai pie kriminālatbildības;
- 3) aizliedz vai ierobežo piespiedu līdzekļu piemērošanu personai vai nosaka īpašu kārtību attiecībā uz to;
- 4) aizliedz vai ierobežo personas sakaru līdzekļu un korespondences kontroli;
- 5) atbrīvo personu no liecību sniegšanas pilnībā vai kādā daļā;
- 6) nosaka īpašu kārtību dokumentu izņemšanai.

Tātad uz radnieku vai tuvinieku var attiekties kāds no Kriminālprocesa likuma 117.panta pirmajā daļā noteiktajiem izņēmumiem. Lai arī Kriminālprocesa likuma 117.panta pirmajā daļā ir ietverti 6 imunitātes veidi, zinātniskajā darbā sīkāk tiks aplūkota pilnīga vai daļēja liecību nesniegšana kā faktiski visbiežāk Kriminālprocesā likumā lietotais imunitātes veids.

2. TIESĪBAS NELIECINĀT

Nenoliedzami viens no izplatītākajiem pierādījumu veidiem ir personu liecības. Ar liecību kriminālprocesā saprot ziņas par faktiem, ko pratināšanas vai aptaujas laikā sniedz persona par kriminālprocesā pierādāmajiem apstākļiem un ar tiem saistītajiem faktiem un palīgfaktiem. Tāpat liecība varbūt personas pašas uzrakstīts paskaidrojums par konkrētiem faktiem vai apstākļiem (Kriminālprocesa likuma 131.panta pirmā un otrā daļa).

Tātad no minētajām tiesību normām izriet, ka liecība var būt gan tāda, ko pieraksta cita persona pēc liecinošās personas vārdiem, gan tāda, ko liecinošā persona uzraksta pati.

Latviešu valodas skaidrojošajā vārdnīcā liecību sniegšana ir attiecināta uz liecinieku un cietušo⁵, taču Kriminālprocesa likums paredz, ka būtībā liecību var sniegt ikviens, ne tikai liecinieks un cietušais. Proti, liecību sniegšana ir attiecināma arī uz personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, ekspertu, aizskartās mantas īpašnieku. Tādējādi secināms, ka liecību sniegšana ir arī cieši saistīta arī ar personas procesuālo stāvokli konkrētajā kriminālprocesā.

Kriminālprocesa likumā tiek lietoti divi imunitātes veidi – tiesības neliecināt pret sevi un tiesības neliecināt pret saviem tuviniekiem.

Tiesības neliecināt pret sevi (neizdot pierādījumus) ir plašākas un ietver sevī arī tiesības klusēt (neatbildēt uz jautājumiem).⁶

Saskaņā ar Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 14.panta trešās daļas g) punktu ikvienam ir tiesības, ja tiek izskatīta jebkura viņam uzrādīta kriminālapšūdzība, netikt piespiestam dot liecības pašam pret sevi vai atzīt sevi par vainīgu.⁷

Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā judikatūrā norādījusi, ka tiesības sevi neapsūdzēt ir vispārēji atzīts starptautisks princips, kas izriet no tiesību uz taisnīgu tiesu satura.⁸ Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesas ieskatā tiesību neliecināt pret sevi mērķis ir:

- 1) aizsargāt apsūdzēto no valsts varas iestāžu ļaunprātīgas piespiešanas, mazinot nepareizas iztiesāšanas risku, jo šādas liecības var izradīties nepatiesas;
- 2) respektēt tiesības klusēt.⁹

Eiropas cilvēktiesību tiesa noraidījusi viedokli, ka privilēģija neliecināt pret sevi attiecas tikai uz pašapsūdzošām liecībām, bet ne liecībām par labu sev vai liecībām, kas atbilst patiesībai, apstiprinot aizstāvības pozīciju. Tiesības neliecināt pret sevi nevar saprātīgi ierobežot tikai ar atzīšanos tiesību pārkāpumā vai liecībām, kurām piemīt tiešs inkriminējošs

⁵ Skaidrojums vārdam liecināt. Tēzauris. Skaidrojošā un sinonīmu vārdnīca.

⁶ Leja M., Tiesības neliecināt pret sevi, Jurista vārds, Nr.32 (783), 2013.gada 6.augusts.

⁷ sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2017.gada 30.maija sprieduma lietā Nr.SKK-60/2017 6.4.punktu.

⁸ Ibid.

⁹ Leja M., Tiesības neliecināt pret sevi, Jurista vārds, Nr.32 (783), 2013.gada 6.augusts.

raksturs, jo liecības, kas iegūtas ar piespiešanu un ārēji neliekas pašinkriminējošas (attaisnojošas piezīmes vai vienkārši informāciju par faktiem u.tml.) var vēlāk izmantot apsūdzības pamatošanai, lai pretstatītu citiem apsūdzētā paziņojumiem, apšaubītu viņa tiesā sniegtās liecības u.tml.¹⁰

Tātad ar liecību pret sevi tiek saprasta tāda liecība, kura tieši inkriminē personai noziedzīgu nodarījumu, kā arī liecība, kura, lai arī ir par labu liecības sniedzējam, taču ar citiem lietā iegūtiem faktiem, netieši inkriminē personai noziedzīgu nodarījumu.

Tiesības neliecināt pret sevi nav absolūtas – no šīm tiesībām var atteikties. Atteikšanās ir spēkā, ja tā pausta viennozīmīgi saglabājot “procesuālo aizsardzības instrumentu” minimālo standartu.¹¹ Tiesības neliecināt pret sevi darbojas tikai attiecībās starp privātpersonu un valsti, bet ne starp privātpersonām. Tāpēc aizliegums izmantot pierādījumus, kas iegūti ar draudiem, spaidiem piemērojams tikai tad, ja šos prettiesiskos līdzekļus tieši (vai pastarpināti iesaistot privātpersonas) izmanto izmeklēšanu veicošās amatpersonas. Gribas ietekmēšanā spaidi parasti pieļaujami tiktāl, cik to pieļauj kriminālprocesuālās normas. Piemēram, ja, apspriežot jautājumu par iespējamo sodu, nav piesolīts nesamērīgi bargs sods vai viegls sods, nav lietota neatļauta gribas ietekmēšana. Līdz ar to atzīšanās, kas notikusi paļaujoties uz šādi apsolītu sodu, pieļaujama pierādīšanā. Tiesības neliecināt nepiešķir vispārīgu imunitāti pret darbībām, kurām ir noziedzīgs raksturs. Šīs tiesības piešķir tikai tiesības klusēt, nevis radīt jaunu kaitējumu. Tāpēc persona nav atbrīvojama no kriminālatbildības un soda, ja darbības, ar kurām tā izvairās no iespējamās kriminālatbildības, veido jaunu noziegumu, piemēram, trešo personu uzkūdišanu sniegt nepatiesas liecības, apzināti nepatiesu ziņojuma sniegšanu u.tml.¹²

Tātad no minētā izriet, ka tiesības neliecināt kā imunitāte attiecas tikai un vienīgi uz konkrēto personu, kurai pratināšanas gaitā ir tiesības, bet ne pienākums atteikties no liecību sniegšanas.

Tāpat tiesības neliecināt pret sevi nevar tikt attiecinātas uz salīdzinošajai izpētei nepieciešamo paraugu noņemšanu, jo ir nepieciešams nošķirt pierādījumus, kas pastāv neatkarīgi no personas gribas.¹³ Personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, izņemot, personu, pret kuru uzsākts kriminālprocess, ir pienākums ļaut ņemt no sevis paraugus salīdzinošai izpētei. Attiecīgi no personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, liecinieku un cietušo, salīdzinošajai izpētei nepieciešamos paraugus piespiedu kārtā drīkst ņemt tikai ar izmeklēšanas tiesneša lēmumu (Kriminālprocesa likuma 1. un 2.daļa).

¹⁰ Leja M., Tiesības neliecināt pret sevi, Jurista vārds, Nr.32 (783), 2013.gada 6.augusts.

¹¹ Ibid.

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

Tātad no minētā izriet, ka tiesības atteikties no liecību sniegšanas ir ne tikai personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, lieciniekam un cietušajam, bet arī ekspertam, aizskartās mantas īpašniekam. Tomēr pētniecības darba ietvaros tiesības atteikties no liecību sniegšanas tiks aplūkots no personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, kā arī liecinieka un cietušā viedokļa, tādējādi, ka Kriminālprocesa likumā pēc būtības ir noteiktas divu veidu pratināšanas, pirmkārt ja tiek pratināta persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, otrkārt, ja tiek pratināts liecinieks vai cietušais. Līdz ar to ir nepieciešams izvērtēt, vai starp personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, un liecinieku un cietušo pratināšu pastāv kādas būtiskas atšķirības.

2.1. Tiesības neliecināt personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību

Kriminālprocesa likums noteic personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību ir:

- 1) persona, pret kuru uzsākts kriminālprocess;
- 2) aizturētais;
- 3) aizdomās turētais;
- 4) apsūdzētais;
- 5) notiesātais;
- 6) persona, pret kuru uzsākts process medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai.

Turpmāk pētniecības darbā tiks aplūktas personas, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētā, aizdomās turētā un apsūdzētā kā personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesības atteikties no liecību sniegšanas.

Persona, pret kuru uzsākts kriminālprocess ir persona par kuru, pastāvot reālai iespējai, ka tā ir izdarījusi izmeklējamu noziedzīgo nodarījumu, var uzsākt kriminālprocesu. Ja, uzsākot procesu, jau ir pamats minētā pieņēmuma izteikšanai, tad konkrēto personu norāda lēmumā par kriminālprocesa uzsākšanu (Kriminālprocesa likuma 61.panta pirmā daļa). No brīža, kad persona tiek iesaistīta procesuālās darbības veikšanā vai procesa virzītājs atklātībai darījis zināmu informāciju par kriminālprocesa uzsākšanu pret to, tā iegūst procesuālās tiesības uz aizstāvību (Kriminālprocesa likuma 61.panta trešā daļa).

Savukārt aizturētais ir persona, kura likumā noteiktajā kārtībā īslaicīgi aizturēta, jo atsevišķi fakti dod pamatu uzskatīt, ka tā ir izdarījusi noziedzīgu nodarījumu. Persona aizturētā statusu iegūst ar faktiskās aizturēšanas brīdī (Kriminālprocesa likuma 62.panta pirmā daļa). Aizturētajam ir Kriminālprocesa likumā noteiktās pamattiesības, kā arī aizturētā tiesības, piemēram, iepazīties ar aizturēšanas protokolu, saņemt izrakstu par aizturētā tiesībām un pienākumiem u.tml. (Kriminālprocesa likuma 63.panta pirmā daļa).

Atbilstoši Kriminālprocesa likumam, ja pierādījumu kopums dod pamatu procesa virzītāja pieņemumam, ka izmeklējamā noziedzīgu nodarījumu, visticamāk, izdarījis konkrēta persona, viņš pieņem rakstveida lēmumu, ka persona atzīstama par aizdomās turētu (Kriminālprocesa likuma 65.pants).

Aizdomās turētais ir persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību pamattiesības, kā arī aizdomās turētā tiesības, piemēram, tiesības iepazīties ar kriminālprocesa reģistru (Kriminālprocesa likuma 66.panta pirmā daļa).

Savukārt apsūdzētais ir persona, kura ar procesa virzītāja lēmumu saukta pie kriminālatbildības par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu un pret kuru uzsāktā kriminālvajāšana nav izbeigta, kura nav attaisnota vai atzīta par vainīgu ar spēkā stājušos tiesas spriedumu (Kriminālprocesa likuma 69.panta pirmā daļa). Likums vienlaikus nepieļauj, ka viena un tā pati persona vienā kriminālprocesā varbūt apsūdzētā vai aizdomās turētā statusā (Kriminālprocesa likuma 69.panta otrā daļa). Apsūdzētajam pirmstiesas kriminālprocesā ir tādas pašas tiesības kā aizdomās turētajam, kā arī papildu tiesības, kas piemīt tikai apsūdzētajam (Kriminālprocesa likuma 70.panta pirmā daļa). Savukārt iztiesāšanas laikā pirmajā un apelācijas instancē apsūdzētajam ir personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību pamattiesības, kā arī tiesības, kas piemīt tikai apsūdzētajam (Kriminālprocesa likuma 71.panta pirmā daļa un 72.panta otrā daļa).

Personai tiklīdz tā ieguvusi tiesības uz aizstāvību, nekavējoties rakstveidā izsniedz un ja nepieciešams izskaidro tai likumā noteiktās tiesības. Persona ar savu parakstu apliecina, ka informācija ir izsniegta un, ja nepieciešams, arī izskaidrota (Kriminālprocesa likuma 60.²panta ceturtā daļa).

Kā jau iepriekš tika norādīts pirmstiesas procesā liecības var tikt sniegtas pratināšanas vai aptaujas gaitā. Attiecīgi liecības no personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, var tikt iegūtas pratināšanas ceļā. Iepriekš jau tika norādīts, ka tiek izšķirti divi pratināšanas veidi:

- 1) personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību pratināšana;
- 2) liecinieka un cietušā pratināšana.

Ar pratināšu kriminālprocesā saprot izmeklēšanas darbību, kuras mērķis ir iegūt informāciju no pratināmās personas (Kriminālprocesa likuma 145.pants) Uz pratināšanu parasti personas tiek aicinātas ar pavēsti, kurā norādīts personas procesuālais stāvoklis, kā arī tas, kādā lietā persona ir uzaicināta liecināt. Vienlaikus pavēstē norādāmas neierašanās sekas (Kriminālprocesa likuma 146.panta pirmā daļa). Savukārt jau apcienātu personu uz pratināšanu aicina ar iestādes, kurā persona tiek turēta, starpniecību, vai arī persona tiek pratināta uz vietas iestādē, kurā tā tiek turēta (Kriminālprocesa likuma 146.panta otrā daļa).

Pratināšanas sākumā ir nepieciešams noskaidrot pratināmās personas identitāti, kā arī, vai pratināmais pārvalda valodu, kurā notiek kriminālprocess (Kriminālprocesa likuma 147.panta pirmā daļa). Kā redzams praksē nolūkā izvairīties no atbildības nereti nopratināmās personas cenšas uzdoties par kādu citu personu. Tā, piemēram, kādā lietā, kur tiesa apsūdzēto atzina par vainīgu laupīšanā, sākotnēji nopratināšanā apsūdzētais, mēģinot izvairīties no atbildības, uzdevās par savu brāli.¹⁴

Ja pratināmais nepārvalda valodu, kurā norit kriminālprocess pratināmajai personai tiek nodrošināts tulks (Kriminālprocesa likuma 11.panta otrā daļa). Tāpat svarīgi pratināšanas sākumā personai izskaidrot šīs personas tiesības un pienākumus, t.sk., tiesības atteikties no liecību sniegšanas (Kriminālprocesa likuma 147.panta otrā daļa). Attiecīgi pilngadīgas personas pratināšanas diennaktī nedrīkst pārsniegt astoņas stundas, ieskaitot pārtraukumu (Kriminālprocesa likuma 148.panta pirmā daļa).

Pratinot personu, kurai ir tiesības uz aizstāvību, izskaidro tās procesuālo stāvokli un izsniedz tā dokumenta kopiju, kas šo procesuālo stāvokli nosaka, ja tāds ir paredzēts likumā (Kriminālprocesa likuma 150.panta otrā daļa), piemēram, personai izsniedz lēmuma, ar kuru pret šo personu uzsākts kriminālprocess, norakstu. Tāpat personai izsniedz izrakstu no likuma, kurā noteiktas tās procesuālās tiesības un pienākumi, ja konkrētajā kriminālprocesā šai personai tas jau nav bijis izsniegts (Kriminālprocesa likuma 150.panta trešā daļa). Tāpat izskaidro personai tās tiesības neliecināt un brīdina, ka visu, kas tiks teikts, var izmantot pret šo personu (Kriminālprocesa likuma 150.panta ceturtnā daļa).

Kā redzams no minētajām tiesību normām, tad attiecībā uz personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, šīs personas netiek brīdinātas par kriminālatbildību par apzināti nepatiesu liecību sniegšanu.

Personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, ir likumā noteiktās pamattiesības, kā arī papildus tiesības, kas izriet no šo personu procesuālā stāvokļa. Vienas no svarīgākajām tiesībām, kas piemīt personām, kurām ir tiesības uz aizsardzību, ir tiesības sniegt liecību vai atteikties liecināt (Kriminālprocesa likuma 60.²panta pirmās daļas 8.punkts). Minētā tiesību norma nepaskaidro, ko saprot ar tiesībām “atteikties liecināt”, proti, vai šīs tiesības attiecas uz personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tiesībām neliecināt pret sevi un vai arī šīs personas tiesībām neliecināt pret saviem tuviniekiem. Autores ieskatā tiesības atteikties liecināt būtu attiecināmas gan uz tiesībām neliecināt pret sevi, gan saviem tuviniekiem. Tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību ir garantētas gan Satversmē, gan Eiropas padomes Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā, līdz ar to privātās un ģimenes dzīves

¹⁴ Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2017.gada 18.jūlija sprieduma lietā Nr.1088061815 14.lpp. 1.rindk.

aizsardzība ir svarīga arī kriminālprocesā, tādējādi tiesības neliecināt nebūtu aprobežojamas tikai ar tiesībām neliecināt pret sevi.

Kā izriet no tiesu prakses, tad pārsvarā personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību, konkrēti, apsūdzētie, izmanto savas tiesības neliecināt pret sevi. Gadījumā, ja apsūdzētais izmanto tiesības neliecināt, tad atbilstoši Kriminālprocesa likuma 501.pantam tiesas sēdē tiek nolasītas jau iepriekš pirmstiesas procesā sniegtās liecības. Tāpat no tiesu prakses izriet, ka apsūdzētie izmanto tiesības neliecināt pret sevi norādot, ka uztur pirmstiesas procesā sniegtās liecības, nekas papildus liecībās sniegtajam nav norādāms.¹⁵ Tiesu praksē ir arī gadījumi, kad apsūdzētie pirmās instances tiesas sēdē atsakās liecināt, savukārt vēlāk pārdomā un sniedz liecības apelācijas instances tiesas sēdē.¹⁶

¹⁵ sk. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014.gada 26.marta sprieduma lietā Nr.SKK-0101-14 4.lpp. 8.rindk.; Valmieras rajona tiesas 2017.gada 6.jūnija sprieduma lietā Nr.11130012409 4.lpp. 12.rindk.; Jelgavas tiesas 2017.gada 24.februāra sprieduma lietā Nr.11200055315 1.punktu.

¹⁶ Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2016.gada 29.aprīļa spriedums lietā Nr.11815003710 25.lpp. 13.rindk.

2.2. Tiesības neliecināt lieciniekam un cietušajam

Kriminālprocesa likums paredz, ka arī liecinieks un cietušais ir apveltīts ar tiesībām neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem.

Liecinieks ir persona, kura likumā noteiktajā kārtībā uzaicināta sniegt ziņas (liecināt) par kriminālprocesā pierādāmajiem apstākļiem un ar tiem saistītajiem palīgfactiem (Kriminālprocesa likuma 109.panta pirmā daļa). Savu procesuālo statusu liecinieks iegūst divējādi:

1) pēc procesa virzītāja (literatūrā norādīts izziņas izdarītājs), prokurora vai tiesneša uzaicinājuma;

2) bez aicinājuma nopratinot uz vietas.¹⁷

Pirmstiesas kriminālprocesā liecinieks ziņas sniedz aptaujā vai pratināšanā. Iztiesāšanā liecinieks ziņas sniedz tikai nopratināšanā (Kriminālprocesa likuma 109.panta otrā daļa).

Par liecinieku var aicināt ikvienu personu, ja ir informācija, ka tā kaut ko zina par noskaidrojamiem apstākļiem vai arī par apsūdzētā personību.¹⁸

Lieciniekam ir pienākums sniegt tikai patiesas ziņas un liecināt par visu, kas viņam zināms saistībā ar konkrēto noziedzīgo nodarījumu (Kriminālprocesa likuma 111.panta pirmā daļa). Svarīgi norādīt, ka lieciniekam ir pienākums neizpaust aptaujas un nopratināšanas saturu, ja persona par to ir īpaši brīdināta (Kriminālprocesa likuma 111.panta trešā daļa). Pirms pratināšanas lieciniekam izskaidro viņa tiesības un pienākumus un brīdina par atbildību par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesas liecības došanu (Kriminālprocesa likuma 151.panta pirmā daļa). Liecinieks ar savu parakstu apliecina, ka ir brīdināts par iespējamo kriminālatbildību. Pirmstiesas procesā liecinieks par brīdināšanu paraksta pratināšanas protokolu, savukārt iztiesāšanā liecinieka parakstu pievieno tiesas sēdes protokolam.¹⁹ Liecinieka atbildība par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesas liecības došanu noteikta Krimināllikumā. Atbilstoši Krimināllikuma 300 un 303.pantam, ja liecinieks ir brīdināts par iespējamo atbildību, taču viņš nepamatoti atsakās liecināt vai apzināti sniedz nepatiesas liecības, lieciniekam kā sankciju var piemērot īslaicīgu brīvības atņemšanu, piespiedu darbu vai naudas sodu.²⁰ Attiecīgi par apzināti nepatiesas liecības sniegšanu lietās par smagu vai sevišķi smagu noziegumu, vai ja tām bijušas smagas sekas, vai ja tās izdarītas mantkārīgā

¹⁷ Meikališa A. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: Raka, 2000., 148.lpp.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Dzalbe P., Eilande V., Siliņš J., Rokasgrāmata kriminālprocesā tiesnešiem: G.Kūtra zinātniskajā redakcijā, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010., 72.lpp.

²⁰ Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005.

nolūkā kā sankcija iespējama arī brīvības atņemšana uz laiku līdz trim gadiem (Krimināllikuma 300.panta otrā daļa).

Attiecīgi, ja liecinieks nav bijis informēts par savām tiesībām un pienākumiem, kā arī brīdināts par atbildību par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesu liecību došanu, ir apšaubāma liecības kā pierādījuma pieļaujamība (Kriminālprocesa likuma 130.pants).

Kā izriet no vairākiem tiesu nolēmumiem, lai apšaubītu sniegtās liecības kā kriminālprocesā izmantojamus pierādījumus, tiek norādīts, ka pirms liecību sniegšanas personai nav izskaidrotas tās tiesības un pienākumi, tādējādi sniegtās liecības nav izmantojamas kā pierādīšanas līdzeklis. Tātad procesuālo tiesību ievērošana ir svarīgs priekšnoteikums, lai liecību varētu izmantot kā pierādīšanas līdzekli. Kā izriet no tiesu prakses, lai konkrētajā kriminālprocesā izmantotu citā kriminālprocesā iegūtu liecību, svarīga liecības atvasinājuma apliecināšana atbilstoši Dokumentu juridiskā spēka likumam. Tā kādā lietā, ņemot vērā, ka persona atteicās no liecību sniegšanas, tiesa nolasīja personas iepriekš citā pirmstiesas procesā sniegtās liecības, kuru atvasinājums nebija apliecināts atbilstoši Dokumentu juridiskā spēka likumam. Minētajā lietā tika secināts, ka nav pieļaujams pamatot tiesas secinājumus ar liecībām un citiem dokumentiem, kuru atvasinājumi nav likumā atbilstošā kārtībā apliecināti.²¹

Nenoliedzami, tiesības neliecināt pret saviem tuviniekiem balstītas gan uz ētiskajām normām, gan uz apsvērumu, ka šo personu liecības var būt neobjektīvas.²² Gadījumā, ja liecinieks neizmanto savas tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem, viņam ir pienākums liecināt patiesību.²³ Šāda liecība vērtējama kā pierādījums (Kriminālprocesa likuma 131.panta trešā daļa). Jāpatur prātā, ka liecinot pret sevi vai saviem tuviniekiem, lieciniekam ir arī jāatceras par kriminālatbildību, kas var iestāties par apzināti nepatiesas liecības sniegšanu.

Savukārt, ja liecinieks izmanto tiesības neliecināt pret sevi vai saviem tuviniekiem liecinieka agrāk sniegtu liecību var nolasīt vai atskaņot tiesā (Kriminālprocesa likuma 501.panta sestā daļa). Agrāk sniegtu liecību nolasīšana vai atskaņošana tiek veikta tajos gadījumos, kad uz tiesu uzaicinātais liecinieks, kurš pirmstiesas kriminālprocesā ir sniedzis liecību, tiesas sēdē atsakās sniegt liecību vai arī norāda, ka apstiprina pirmstiesas procesā sniegto liecība, kā arī gadījumā, ja liecinieks, kurš ir uzaicināts uz tiesu neierodas, taču pirmstiesas procesā ir sniedzis liecības.²⁴

²¹ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2017.gada 2.juniņa lēmuma lietā Nr.SKK-237/2017 5.9.punktu

²² J.Rozenbergs, K.Torgāns. Komentārs Civilprocesa likuma 107.pantam. Grām.: Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.-28.nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011., 371.lapa.

²³ Dzalbe P., Eilande V., Siliņš J., Rokasgrāmata kriminālprocesā tiesnešiem: G.Kūtra zinātniskajā redakcijā, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010., 71.lpp.

²⁴ sal. sk. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2017.gada 4.jūlija sprieduma lietā Nr.11520014016 7.punktu; Madonas rajona tiesas 2017.gada 21.jūniņa sprieduma lietā Nr.11300045715 2.lpp. 13.rindk.

Ar cietušo kriminālprocesā saprot fizisku vai juridisku personu, kurai ar noziedzīgu nodarījumu radīts kaitējums, proti, morāls aizskārums, fiziskas ciešanas vai mantisks zaudējums (Kriminālprocesa likuma 95.panta pirmā daļa). Tāpat gadījumā, ja cietusī persona ir mirusi, par cietušo varbūt kāds no mirušā tuviniekiem (Kriminālprocesa likuma 95.panta trešā daļa). Svarīgi norādīt, ka personu var atzīt par cietušo tikai ar pašas personas piekrišanu (Kriminālprocesa likuma 96.panta trešā daļa). Proti, personas piekrišana ir nepieciešama gadījumā, ja tiek konstatēts Krimināllikuma 130.panta otrajā daļā, 131., 132, 136., 157., 168., 169. un 180.pantā, 185.panta pirmajā daļā, 197.pantā, 200.panta pirmajā daļā un 260.panta pirmajā daļā paredzētais noziedzīgais nodarījums. Personu par cietušo atzīst ar procesa virzītāja lēmumu (Kriminālprocesa likuma 96.panta otrā daļa). Ja persona nevēlas būt par cietušo, tā iegūst liecinieka statusu (Kriminālprocesa likuma 96.panta trešā daļa). Tomēr gadījumā, ja persona pārdomā un tomēr vēlas būt par cietušo, tad šāds lūgums ir piesakāms līdz tiesas izmeklēšanas sākumam. Tiesas lēmums atzīt par personu par cietušo nav pārsūdzams (Kriminālprocesa likuma 96.panta ceturtā daļa). Izņēmuma gadījums, kad personu var atzīt par cietušo bez personas piekrišanas, ja persona sakarā ar saviem fiziskajiem vai psihiskajiem trūkumiem pati nespēj izteikt savu gribu būt par cietušo (Kriminālprocesa likuma 96.panta trešā daļa).

Tāpat no minētā izriet, lai personu atzītu par cietušo ir svarīga personas griba par tādu būt, pretējā gadījumā persona iegūst liecinieka statusu.

Svarīgākā cietušā pamattiesība ir tiesības iesniegt pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju (Kriminālprocesa likuma 97.¹ panta pirmās daļas 1.punkts). Līdz ar to, ja personai konkrētajā kriminālprocesā ir liecinieka nevis cietušā statuss, personai nav tiesības iesniegt pieteikumu par radītā kaitējuma kompensāciju. Tādējādi, ja personas interesēs ir saņemt kompensāciju par radīto kaitējumu, liecinieka statuss var traucēt realizēt šīs intereses. Līdz ar to likumā ir iestrādāta iespēja atzīt personu par cietušo, gadījumā, ja persona pārdomā. Svarīgi norādīt, ja persona tiek atzīta par cietušo, tad šāds lēmums nav pārsūdzams.

Tāpat cietušajam ir tiesības neliecināt pret sevi un saviem tuviniekiem (Kriminālprocesa likuma 97.1 panta pirmās daļas 3.punkts). Kā jau iepriekš tika norādīts liecības var iegūt pratināšanas vai aptaujas ceļā. Aptaujā un nopratināšanā cietušajam ir arī visas liecinieka tiesības un pienākumi (Kriminālprocesa likuma 98.panta otrā daļa). Atšķirība no liecinieka pratināšanas cietušā nopratināšana tiek veikta, cik drīz vien iespējams, pratinot cietušo pēc iespējams mazāk reizi, kā arī pratināšanu pēc iespējams veic viena un tā pati persona (Kriminālprocesa likuma 151.panta ceturtā daļa).

Kā izriet no tiesu prakses, tad visbiežāk personas izmanto savas tiesības atteikties liecināt pret savu laulāto, faktiskās kopdzīves partneri, brāļiem un māsām.²⁵ Kas attiecas uz tiesībām neliecināt pret savu tuvinieku, vairums aptaujāto tiesnešu norādīja, ka parasti jau pirmstiesas procesā tiek noskaidrots, vai personas savas radniecības dēļ var vai nevar liecināt. Tādējādi liecināt vai neliecināt jau ir katras personas individuāla izšķiršanās. Attiecīgi šķēršļu, kas traucētu realizēt tiesības – atteikties no liecību sniegšanas pret savu tuvinieku – praksē nepastāv, jo personām tiek izskaidrotas to likumā noteiktās tiesības un pienākumi.

²⁵ sal. sk. Ogres rajona tiesas 2017.gada 23.maija sprieduma lietā Nr.11310032913 11.lpp. 11.rindk.; Madonas rajona tiesas 2017.gada 21.jūnija sprieduma lietā Nr.11300045715 2.lpp. 13.rindk.; Rīgas Latgales priekšpilsētas tiesas 2017.gada 18.jūlija sprieduma lietā Nr.11088061815 6.lpp. 7.rindk.; 8.lpp. 1.rindk.

3. TIESISKĀ REGULĒJUMA SALĪDZINĀJUMS AR ĀRVALSTĪM

Kriminālprocesuālā imunitāte, kas izriet no radniecības, ir demokrātiskas un tiesiskas valsts standarts, kam jābūt iekļautam katras valsts kriminālprocesa likumā. Pirmsšķietami varētu likties, ka kriminālprocesuālās imunitātes, kas izriet no radniecības, jēdzienam Latvijā un ārvalstīs nevajadzētu būt nekādai atšķirība. Lai izdarītu secinājums par to, vai starp tiesiskajiem regulējumiem pastāv vai nepastāv atšķirības, ir nepieciešams salīdzināt Latvijas regulējumu ar ārvalstu regulējumu.

Pētniecības darba ietvaros autore ir izvēlējusies salīdzināt Igaunijas, Šveices, Vācijas un Ukrainas tiesiskos regulējumus ar Latvijas tiesisko regulējumu.

3.1. Tiesiskā regulējuma salīdzinājums ar Igauniju

Saskaņā ar Igaunijas kriminālprocesa kodeksu, ja izmeklēšanas iestādes vai prokuratūra konstatē noziedzīga nodarījuma pazīmes, tām ir pienākums uzsākt kriminālprocesu.²⁶ Tātad arī Igaunijas kriminālprocesa kodeksā ir iekļauts obligātu princips, kas paredz, ka tiesībsargājošajām iestādēm ir pienākums uzsākt kriminālprocesu ikreiz, kad tiek konstatētas noziedzīga nodarījuma pazīmes.

Atbilstoši Igaunijas kriminālprocesa kodeksam aizdomās turētais ir:

1) persona, kas aizturēta, pamatojoties uz aizdomām par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu;

2) persona, pret kuru ir pietiekams pamats aizdomu un kas ir ieguvusi aizdomās turētā statusu ar lēmumu (Art 33 part 1).

Tātad Igaunijas kriminālprocesa kodeksā ar personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību, saprot tikai aizdomās turēto un apsūdzēto, atšķirībā no Latvijas tiesiskā regulējuma, kurā ir noteikts, ka personas, kurām ir tiesības uz aizstāvību ir : 1) persona, pret kuru uzsākts process; 2) aizturētais; 3) aizdomās turētais un 4) apsūdzētais.

Pratināšanas sākumā aizdomās turētajam tiek izskaidrotas viņa tiesības un pienākumi, kā arī aizdomās turētais tiek iepazīstināts ar viņam izvirzītajām apsūdzībām. Likums pieļauj, ka pratināšanu var atlikt arī uz vēlāku laiku aizdomās turētā veselības dēļ, kā arī, ja aizdomās turētajam nepieciešams nodrošināt aizstāvi vai tulku (Art 33 part 2).

Aizdomās turētajam ir tiesības zināt sev izvirzītās apsūdzības, kā arī tiesības liecināt vai atteikties liecināt par apsūdzības priekšmetu (Art 34 part 1) Tāpat Igaunijas kriminālprocesa

²⁶ Code of Criminal Procedure, Art 6.

kodeksa regulējums paredz, ka aizdomās turētajam ir tiesības zināt, ka viņa liecības var tikt izmantotas pret viņu (Art 34 part 2) Lai arī Latvijas kriminālprocesa likumā ir iekļauta līdzīga norāde, tomēr Latvijas kriminālprocesa likumā tās nav noteiktas kā īpašas aizdomās turētā tiesības, bet gan vairāk kā brīdinājums (sal. sk. Kriminālprocesa likuma 150.panta ceturto punktu).

Savukārt, atbilstoši Igaunijas kriminālprocesa kodeksam apsūdzētais ir:

- 1) persona, attiecībā pret kuru prokuratūra ir sagatavojusi apsūdzību;
- 2) persona, kurai saskaņā ar paātrināto procedūru ir izsniegts apsūdzības raksts;
- 3) persona, ar kuru izlīguma procedūrā ir noslēgts līgums (Art 35 part 1).

Apsūdzētajam ir tādas pašas tiesības kā aizdomās turētajam, t.sk., tiesības liecināt vai atteikties liecināt. Papildus apsūdzētajam ir tiesības kopā ar aizstāvi iepazīties ar lietas materiāliem, kā arī apsūdzētajam ir tiesības piedalīties tiesas sēdē (Art 35 part 2).

Tāpat kā Latvijas regulējumā, arī Igaunijas regulējumā ir noteikts, ka nekavējoties, aizdomās turētais un apsūdzētais mutiskā vai rakstiskā veidā un tam saprotamā valodā ir jāinformē par tā tiesībām un pienākumiem. Aizdomās turētais un apsūdzētais ar savu parakstu apliecina, ka tam ir izskaidrotas viņa tiesības un pienākumi (Art 35.¹ part 1). Atšķirībā no Latvijas tiesiskā regulējuma Igaunijas kriminālprocesa kodekss noteic, ka aizdomās turētajam vai apsūdzētajam, kurš tiek aizturēts vai jau ir aizturēts tiek izsniegta tiesību deklarācija (Art 35.¹ part 2). Autoresprāt, šādas “īpašas” deklarācijas izsniegšana nav nepieciešama, jo likums tāpat nosaka, ka aizdomās turētais un apsūdzētais ir jāinformē par savām tiesībām, tādējādi nav saprotama šādas “atsevišķas” deklarācijas praktiskā nozīme.

Savukārt ar cietušo Igaunijas kriminālprocesa kodeksā saprot fizisku vai juridisku personu, kuras tiesības ar noziedzīgu nodarījumu ir tieši aizskartas. Valsts vai valsts iestāde ir cietušais tikai tādā gadījumā, ja tiek aizskartas tās īpašumtiesības, un prasību var izskatīt kriminālprocesā. Tāpat fiziska persona ir cietušais pat tad, ja noziedzīgais nodarījums vai nelikumīga darbība, ko izdarījusi persona, kas nav vainīga, ir izraisījusi kādas šai personai tuvas personas nāvi, kā rezultātā personai ir nodarīts kaitējums (Art 37 part 1). Persona tiesvedībā tiek pieaicināta kā cietušais, pamatojoties uz procesuālajām darbībām vai procesa virzītāja lēmumu. Atšķirībā no Latvijas tiesiskā regulējuma, kur persona var kļūt par cietušo līdz tiesas izmeklēšanas sākumam Igaunijas kriminālprocesa kodekss noteic, ka persona var tikt pieaicināta tiesvedībā kā cietušais jebkurā procesa posmā līdz apelācijas tiesvedības pabeigšanai. Ja kļūst skaidrs, ka persona nepamatoti pieaicināta tiesvedībā, vai persona vairs neatbilst cietušā jēdzienam mainījušos apstākļu dēļ, ar procesa virzītāja lēmumu personai atņem cietušā statusu (Art 37 part 4).

Ja pirms tiesvedības pabeigšanas cietušais, kas ir fiziska persona mirst, vai cietušais, kas ir juridiska persona tiek likvidēta, viņa vietā procesā iestājas tiesību pārņēmējs kā trešā persona (Art 37.¹ part 1). Tiesību pārņēmējam ir cietušā tiesības tikai civilprocesā (Art 37.¹ part 2).

Būtiski norādīt, ka Latvijā mirušā cietušā tiesību pārņēmējs nekļūst par trešo personu, bet gluži otrādāk tas iestājas cietušā vietā ar visām cietušā tiesībām. Tas tāpēc, ka Latvijas regulējums nepazīst trešo personu kā vienu no personām, kas ir iesaistīta kriminālprocesā. Turklāt atzīmējams, ka Igaunijā kriminālprocesā radīto zaudējumu atlīdzināšana tiek izskatīta civilprocesuālā kārtībā. Arī Latvijas juridiskajā telpā ir bijušas līdzīgas diskusijas par kriminālprocesā radīto zaudējumu atlīdzināšanu civilprocesuālā kārtībā, tomēr šāda regulējuma ieviešana nav vainagojusies ar panākumiem.

Atbilstoši Igaunijas kriminālprocesa kodeksam liecinieks ir fiziska persona, kura var zināt faktus, kas attiecas uz kriminālprocesa pierādīšanas priekšmetu (Art 66 part 1). Likums stingri aizliedz aizdomās turētajam, apsūdzētajam, izmeklēšanas iestādes amatpersonai, prokuroram vai tiesnesim, kura tiesvedībā atrodas lieta reizē arī būt lieciniekam konkrētajā kriminālprocesā. Izmeklēšanas iestādes amatpersona, prokurors vai tiesnesis var būt kā liecinieks tiesā, lai pārbaudītu pierādījumu ticamību (Art 66 part 2). Liecinieka liecība par tādiem faktiem, kas attiecas uz pierādīšanas priekšmetu, ja liecinieks to uzzinājis no citas personas nav atzīstama par pierādījumu izņemot gadījumus, ja:

- 1) pierādījumu pirmavots nevar tikt uzklauts, jo ir miris;
- 2) persona ir piespiesta runāt un nav pamata ticēt, vai tas ko liecinieks saka ir patiesība;
- 3) liecības saturs ir tas, ko liecinieks dzirdējis no citas personas un kura satur atzīšanos noziedzīgā nodarījumā vai kura citā veidā ir neatbilstoša liecinieka interesēm;
- 4) liecība satur apstākļus par noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts kopīgi (Art 66 part 2¹)

Tātad no minētā izriet, ka Igaunijas kriminālprocesa kodekss pieļauj, t.s., atvasinātās liecības.

Lieciniekam ir jāsniedz liecība, ja vien nepastāv likumā noteikts pamats atteikties no liecību sniegšanas. Sniedzot liecību, lieciniekam ir jāsaka patiesība (Art 66 part 3). Lieciniekam ir jāizskaidro viņa tiesības un pienākumi, kā arī tiesības sniegt liecību rakstveidā (Art 68 part 1). Tāpat liecinieks, kurš ir sasniedzis četrpadsmit gadu vecumu, tiek brīdināts par kriminālatbildību par atteikšanos liecināt vai nepatiesas liecības sniegšanu. Par minēto liecinieks parakstās protokolā. Ja ir nepieciešams, lieciniekam tiek izskaidrots, ka apzināta tādu faktu noklusēšana, kas lieciniekam ir zināmi, var tikt uzskatīta kā atteikšanās sniegt liecību (Art 68 part 1). Liecinieku var uzklaut tikai par faktiem, kas ietilpst pierādīšanas priekšmetā (Art 68 part 4). Morāla rakstura jautājumi un jautājumi par aizdomās turētā vai apsūdzētā

paradumiem var lieciniekam tikt uzdoti tikai, lai izvērtētu iepriekšējās rīcības saistību ar noziedzīgo nodarījumu (Art 68 part 6).

Likums pieļauj, ka liecinieku iespējams uz klausīt ārpus izmeklēšanas iestādes, prokuratūras vai tiesas, izmantojot tehniskos līdzekļus (videokonferences režīmā vai telefoniski), ja liecinieka uz klausīšana ir sarežģīta vai saistīta ar pārmērīgām izmaksām, vai ja tas nepieciešams, lai aizsargātu liecinieku vai cietušo (Art 69 part 1 and 2).

Arī Latvijas regulējums pieļauj, ja, piemēram, liecinieks, kurš ir izsaukts uz nopratināšanu Rīgā, bet dzīvo Daugavpilī, procesa virzītāja uzdevumā var tikt nopratināts arī Daugavpilī. Līdzīgi arī tiesa, ja atzīst par nepieciešamu uz klausīt liecinieku, liecinieku var nopratināt videokonferences režīmā Daugavpils tiesu namā, nevis likt ierasties uz tiesas sēdi Rīgā (sal.sk. Kriminālprocesa likuma 140.panta pirmo daļu). Turpretī Igaunijas kriminālprocesa kodekss pieļauj liecinieka nopratināšanu ārpus izmeklēšanas iestādes, prokuratūras vai tiesas. Tas nozīmē, ka teorētiski liecinieku var nopratināt izmantojot elektroniskās saziņas vietni *Skype*. Autoresprāt, šāds nopratināšanas veids pagaidām ir pārāk inovatīvs un praksē var sagādāt problēmas ar liecinieka identitātes pārbaudi. Svarīgi norādīt, ka kodekss pieļauj telefonisku nopratināšanu vienīgi ar liecinieka un aizdomās turētā vai apsūdzētā piekrišanu. Aizdomās turētā un apsūdzētā piekrišana nav nepieciešama, ja tiek nopratināts anonīms liecinieks (Art 69 part 3) Tāpat arī šāda veida nopratināšanas protokolam (telefonogrammai) ir jā satur norāde, ka liecinieks ir brīdināts par kriminālatbildību par atteikšanos liecināt un nepatiesu liecību sniegšanu (Art 69 part 4).

Kodekss nosaka, ka lieciniekam un cietušajam ir tiesības atteikties no liecību sniegšanas personīgu iemeslu dēļ. Tiesības atteikties liecināt ir aizdomās turētā vai apsūdzētā:

- 1) pēctečiem un augšupējiem;
- 2) māsām, pusmāsām, brāļiem un pusbrāļiem, kā arī aizdomās turētā vai apsūdzētā māsu, pusmāsu, brāļu vai pusbrāļu laulātajiem;
- 3) audžuvecākiem un audžubērniem;
- 4) adoptētājiem vai adoptētajiem bērniem;
- 5) laulātajam vai personai, ar kuru aizdomās turētais vai apsūdzētais dzīvo kopā, kā arī laulātā vecākiem, pat tad, ja laulība ir šķirta (Art 71 part 1).

No minētās tiesību normas redzams, ka Igaunijā ir plašāks to personu loks, kurām ir tiesības atteikties no liecību došanas atšķirībā no Latvijas tiesiskajā regulējumā noteiktā. Tā, piemēram, Latvijā no liecību došanas nav atbrīvoti īsto māsu vai brāļu, pusmāsu vai pusbrāļu laulātie, kā arī apsūdzētā laulātā vecāki. Ņemot vērā minēto, aptaujā tiesnešiem tika lūgts sniegt atbildi, vai viņu ieskatā Kriminālprocesa likumā lietotais jēdziens *tuvinieks* ir paplašināms līdzīgi kā Igaunijas kriminālprocesa kodeksā to attiecinot arī uz apsūdzētā laulāta vecākiem,

apsūdzētā māsu un brāļu, pusmāsu un pusbrāļu laulātajiem. Vairums tiesnešu norādīja, ka jēdziens *tuvinieks* varētu tikt paplašināts, par piemēru ņemot, Igaunijas regulējumu, ņemot vērā, ka, lai arī minētās personas nav asinsradinieki, taču nenoliedzami viņi kā ģimenes locekļi varētu būt ieinteresēti lietas iznākumā. Taču vienlaikus visi aptaujātie norādīja, ka paplašinot Kriminālprocesa likumā lietoto jēdzienu *tuvinieks*, palielināsies to personu, kurām ir izņēmuma tiesības neliecināt, loks, kas savukārt nozīmēs to, ka būs mazāk to personu, kuras varētu liecināt. Aptaujāto tiesnešu un arī autores ieskatā, tas nenoliedzami pagrūtinātu objektīvās patiesības noskaidrošanu un traucētu kriminālprocesa interesēm. Savukārt bija arī tādi aptaujātie, kuri norādīja, ka jau pašreiz Kriminālprocesa likumā lietotais jēdziens *tuvinieks* ir pietiekami plašs un atsevišķās lietu kategorijās būtu vērts padomāt, kā sašaurināt jau esošo jēdziena *tuvinieks* lietojumu. Piemēram, lietās par dzimumnoziegumiem pret bērniem, vardarbību pret bērniem, jo minētajās kategoriju lietās nereti vienīgais pierādīšanas līdzeklis ir ģimenes locekļu liecības.

Igaunijas kriminālprocesa kodekss noteic, ka liecinieks var atteikties no liecību došanas:

- 1) ja viņa liecība par vainīgo noziedzīga nodarījumā izdarīšanā norāda uz viņu pašu vai citu personu, kurai ir tiesības atteikties no liecību došanas;
- 2) ja viņš tajā pašā noziedzīgā nodarījumā notiesāts vai attaisnots (Art 71 part 2).

Attiecībā uz iepriekš pirmstiesas procesā vai tiesā sniegtu liecību pieļaujamību, likums noteic, ka uz šādām liecībām attiecas tie paši pieļaujamības nosacījumi, kas uz liecībām, kas tiek sniegtas tiesas sēdē. Arī citā kriminālprocesā sniegtas liecības ir pieļaujamas kā pierādījumi. Tāpat kodekss noteic, ka pieļaujamas ir arī savstarpējā liecību pārbaudē (konfrontācijā) sniegtas liecības, ja vien tās nav izslēgtas no pierādījumu kopuma procesuālu pārkāpumu dēļ (Art 286.²).

Tas nozīmē, ka arī Igaunijas regulējums līdzīgi kā Latvijas regulējums pieļauj citā kriminālprocesā iegūtu liecību izmantošanu, ja vien ir ievērota procesuālā kārtība, sniedzot liecību, kā arī liecības atvasinājums ir noformēts atbilstoši.

Igaunijas kriminālprocesa kodekss pieļauj, ka tiesas sēdē telefoniski var tik uzklauts t.s., anonīmais liecinieks, kurš var sniegt liecību. Tāpat kodekss pieļauj, ka pēc pušu lūguma vai tiesas iniciatīvas, lai aizsargātu liecinieku no apsūdzētā, liecinieks liecības var sniegt arī attālināti (Art 287 part 4). Jāatzīmē, ka Latvijas regulējums neparedz sevišķu liecinieku aizsardzību, ja vien persona nav atzīta par speciāli procesuāli aizsargājamu.

Atšķirībā no Latvijas regulējuma, Igaunijas regulējums pieļauj, kas tiesas sēdē tiek veikta savstarpēja liecību pārbaude (konfrontācija). No kodeksa izriet, ka savstarpējās liecību pārbaudes mērķis ir pārbaudīt liecību ticamību un to attiecināmību uz konkrēto lietu.

Apkopojot visu iepriekš minēto, secināms, ka būtisku procesuālu atšķirību starp Latvijas un Igaunijas tiesisko regulējumu attiecībā uz to kā personas iegūst savu procesuālo stāvokli, kā

tiek ieskaidrotas to tiesības un pienākumi, nav. Būtiskākā procesuālā atšķirība ir tajā, ka Igaunijas likums paredz atšķirīgāku un inovatīvāku attālinātu liecinieku nopratināšanas mehānismu. Autoresprāt, šāda līdzīga mehānisma iestrādāšana Latvijas regulējumā būtu vērtējama pozitīvi, taču, ļoti iespējams, rastos problēmas ar liecinieku identitātes pārbaudi, jo jau tagad praksē ir novērojami gadījumi, kad personas nolūkā izvairīties no atbildības cenšas uzdoties par citām personām. Kas attiecas uz personām, kurām ir tiesības atteikties no liecību sniegšanas, secināms, ka Igaunijas tiesiskajā regulējumā ar jēdzienu *tuvinieks* tiek aptverts daudz plašāks personu loks, jo, piemēram, Latvijas tiesiskais regulējums neparedz izņēmuma tiesības attiecībā uz apsūdzētā laulātā vecākiem, t.sk., arī bijušā laulātā vecākiem, kā arī īsto māsu un brāļu, pusbāsu un pusbrāļu laulātajiem. Autoresprāt, iespējams, arī Latvijas tiesiskajā regulējumā lietotais jēdziens *tuvinieks* būtu paplašināms, par piemēru ņemot, Igaunijas tiesisko regulējumu, jēdzienu *tuvinieks* attiecinot arī uz apsūdzētā laulātā vecākiem, apsūdzētā māsu un brāļu, pusbāsu un pusbrāļu laulātajiem kā ieinteresētajām personām.

3.2. Tiesiskā regulējuma salīdzinājums ar Šveici

Ar apsūdzēto Šveices kriminālprocesa kodeksā saprot personu, kura ir aizturēta, apsūdzēta par noziedzīgu nodarījumu vai notiesāta par noziedzīgu nodarījumu.²⁷

Tātad no minētā izriet, ka ar jēdzienu *apsūdzētais* Šveices regulējumā tiek saprasts aizturētais, apsūdzētais un notiesātais.

Kodekss noteic, ka apsūdzēto nedrīkst piespiest apsūdzēt sevi. Apsūdzētajam ir tiesības atteikties no liecību sniegšanas, kā arī tiesības sadarboties (Art 113 part 1).

Arī Šveices kriminālprocesa kodekss noteic, ka pie pratināšanas apsūdzētais tam saprotamā valodā ir jāinformē par to, ka visi pierādījumi var tikt izmantoti pret viņu, ka apsūdzētajam ir tiesības klusēt. Pretējā gadījumā, ja nav ievērota procesuālā kārtība, apsūdzētā pratināšanā iegūtās ziņas nav pieļaujamas (Art 158).

Tātad arī Šveices regulējums tāpat kā Latvijas regulējums nepieļauj izmantot tādu liecību, kura iegūšanā nav ievērota likumā noteiktā procesuālā kārtība.

Ar liecinieku Šveices kriminālprocesa kodeksā saprot personu, kura nav iesaistīta noziedzīgā nodarījumā, bet, kura var sniegt paskaidrojumus, kas var palīdzēt noziedzīga nodarījuma izmeklēšanā, taču šī persona nav persona, kas sniedz informāciju (ziņotājs) (Art 162). Atšķirībā no Latvijas regulējuma, kur liecināt var vismaz četrpadsmit gadu vecumu sasniegusi persona, Šveices kodekss noteic, ka liecināt var pieskaitāma persona, kura ir vismaz piecpadsmit gadus veca. No minētā jāsecina, ka Šveice personām kriminālatbildība var iestāties no piecpadsmit gadu vecuma. Lieciniekam ir pienākums liecinot teikt tikai patiesību, ievērojot noteikumus par tiesībām atteikties no liecību sniegšanas (Art 163). Svarīgi norādīt, ka arī liecinieka iepriekšējā uzvedība var tikt pakļauta pārbaudei, ja tas ir nepieciešams liecinieka uzticības izvērtējumam. Ja rodas šaubas par liecinieka garīgajām spējām, lieciniekam var nozīmēt medicīnisko ekspertīzi, ja tas ir svarīgi priekš kriminālprocesa un liecinieka liecībām (Art 164). Attiecīgi Latvijas regulējums neparedz, ka šaubu gadījumā par liecinieka pieskaitāmību, lieciniekam var tikt nozīmē medicīniskā ekspertīze. Latvijas regulējumā medicīniska rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanai var tikt pakļautas personas, kuras tiek apsūdzētas noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, jo tas, vai persona ir bijusi vai nav bijusi pieskaitāma noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī var ietekmēt personai piemērojamo soda mēru.

Svarīgi norādīt, ka lieciniekam ir pienākums ievērot konfidencialitāti un neizpaust informāciju, kas saistīta ar konkrēto kriminālprocesi. Pienākuma neievērošanas gadījumā

²⁷ Swiss Criminal Procedure Code, Art 11 part 1

lieciniekam var tikt piemērots sods (Art 165 part 1). Arī Latvijas regulējumā ir ietverta līdzīga norāde, ka taču Latvijas regulējums noteic, ka šāds pienākums attiecas uz liecinieku, kurš ir īpaši brīdināts, taču vienlaikus nenoteic īpašu soda sankciju.

Kodekss noteic, ka lieciniekam ir tiesības uz kompensāciju par zaudētajiem ienākumiem un izdevumiem (Art 167). Proti, ar zaudētajiem ienākumiem, tiek saprasta tā liecinieka algas daļa, ko liecinieks nesaņem, jo liecināšanas dēļ neveic savus darba pienākumus, savukārt, ar izdevumiem saprot, piemēram, ceļa izdevumus no un uz nopratināšanu. Jānorāda, ka arī Latvijas kriminālprocesa regulējums paredz lieciniekam saņemt kompensāciju par ceļa izdevumiem, kā arī vidējo darba samaksu par laiku, kurā liecinieks sakarā ar piedalīšanos procesuālajā darbībā neveica savu darbu (sal. sk. Kriminālprocesa likuma 367.panta pirmā un otrā daļa). Tāpat norādāms, ka līdzīgs kompensācijas mehānisms Latvijā ir iestrādāts arī Civilprocesa un Administratīvā procesa likumā.

Kodekss noteic, ka tiesības atteikties liecināt, pamatojoties uz personiskajām attiecībām ir:

- 1) apsūdzētā laulātajam vai personai, ar kuru apsūdzētais dzīvo kopā;
- 2) katram, kuram ir bērns ar apsūdzēto;
- 3) katram, kurš ar apsūdzēto ir radniecības attiecībās taisnā līnijā vai laulībā;
- 4) apsūdzētā īstajām māsām un brāļiem, pusmāsām un pusbrāļiem, kā arī to laulātajiem;
- 5) apsūdzētā laulātā īsto māsu un brāļu, pusmāsu un pusbrāļu laulātajiem, kā arī šo laulāto īstajām māsām un brāļiem, pusmāsām un pusbrāļiem;
- 6) apsūdzētā audžuvecākiem, audžubērniem, audžumāsām un audžubrāļiem;
- 7) apsūdzētā aizbildnim un aizgādnim (Art 168 part 1).

Tāpat kodekss noteic, ka tiesības atteikties no liecību sniegšanas ir šķirtajam laulātajam, kā arī tām personām, kuras bijušas tādās attiecībās, kas vairs nepastāv (piemēram, ja ir izjusi vai beigusi pastāvēt audžuģimene, tad attiecībā arī uz šīm personām ir izņēmuma tiesības). Reģistrētās partnerattiecības ir pielīdzināmas laulībai (Art 168 part 2 and 3).

Tātad no minētā secināms, ka arī Šveices tiesībās ir plašāks to personu loks, kurām ir tiesības neliecināt. Kā jau iepriekšējā nodaļā tika norādīts, tad Latvijas regulējums neparedz izņēmuma tiesības attiecībā apsūdzētā īsto māsu un brāļu, pusmāsu un pusbrāļu laulātajiem. Tāpat Latvijas regulējums neparedz izņēmuma tiesības attiecībā uz apsūdzētā laulātā īsto māsu un brāļu, pusmāsu un pusbrāļu laulātajiem, kā arī šo laulāto īstajām māsām un brāļiem, pusmāsām un pusbrāļiem.

Šveices kriminālprocesa kodeksa 168.pantā (sk. iepriekš) noteiktās tiesības atteikties liecināt nav piemērojamas gadījumos, ja:

1) kriminālprocess saistīts ar pārkāpumu, kas norādīts Šveices krimināllikuma 111.-113., 122., 124., 140., 184., 185., 187., 189., 190. vai 191. pantā (*slepkavība, smagi dzīvībai bīstami miesas bojājumi, laupīšana, ķīlnieku sagrābšana, seksuāla rakstura noziegumi pret bērniem, izvarošana, seksuāla rakstura noziegumi pret persona bezpalīdzības stāvoklī*);

2) noziedzīgs nodarījums bija vērsts pret kādu no iepriekš uzskaitītajām personām (Art 168 part 4).

Tātad no minētā izriet, ka noteiktu kategoriju lietās un gadījumos, ja noziedzīgais nodarījums ir vērsts pret personas tuvinieku, personai nav tiesību atteikties no liecību sniegšanas. Ņemot vērā, ka daži no aptaujātajiem tiesnešiem norādīja, ka jau tagad Kriminālprocesa likumā lietotais jēdziens *tuvinieks* noteiktu kategoriju lietās, piemēram, dzimumnoziegumi pret bērniem, vardarbību pret bērniem, būtu sašaurināms, līdzīga regulējuma ieviešana arī Kriminālprocesa likumā sekmētu šādu lietu izskatīšanu.

Kodekss noteic, ka personai ir tiesības atteikties no liecību sniegšanas, ja sniedzot liecību:

- 1) persona apliecina savu vainu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā;
- 2) ja personas liecības varētu tikt vērstas pret pašu personu un persona varētu tikt saukta pie civiltiesiskas atbildības, un personas interese uz aizsardzību ir nozīmīgāka par interesi uz kriminālvajāšanu (Art 169 part 1).

Tāpat personai ir tiesības atteikties no liecību sniegšanas, ja, liecinot persona noziedzīga nodarījuma izdarīšanā apsūdzētu savu tuvinieku (Art 169 part 2).

Persona var atteikties no liecību sniegšanas arī tad, ja sniedzot liecību var tikt apdraudētas personas vai tās tuvinieka dzīvība un veselība, ja šo aizsardzību nav iespējams panākt ar citiem līdzekļiem (Art 169 part 3). Savukārt cietušais, kurš ir cietis no seksuālas vardarbības var atteikties atbildēt uz jebkuru jautājumu, kas skar cietušā privāto dzīvi (Art 169 part 4).

Kodekss noteic, ka jebkurai personai, kura nepamatoti atsakās no liecību sniegšanas var tikt piemērota soda nauda, kā arī personai var nākties atlīdzināt tiesāšanās izdevumus un zaudējumus, kas radušies nepamatotas atteikšanās dēļ (Art 176 part 1). Savukārt, ja persona, kurai ir pienākums liecināt, atsakās liecināt, šo personu atkal var uzaicināt liecināt. Gadījumā, ja persona atkārtoti atsakās liecināt, pret šo personu ir uzsākams kriminālprocess (Art 176 part 2). Svarīgi norādīt, ka Latvijas regulējums paredz kriminālatbildību par nepamatotu atteikšanos no liecību sniegšanas, taču neparedz, ka personai, kura nepamatoti atsakās no liecību sniegšanas būtu jāatlīdzina zaudējumi.

Līdzīgi kā Latvijas un Igaunijas, arī Šveices kriminālprocesa kodeksā noteikts, ka nopratināšanas sākumā liecinieks ir jāinformē par pienākumu liecināt patiesību, kā arī iespējamo kriminālatbildību par atteikšanos liecināt vai nepatiesas liecības sniegšanu. Pretējā gadījumā šādas liecības nav izmantojamas (Art 177 part 1). Tāpat personai, kura pratina

liecinieku, ir jānoskaidro, kādas ir liecinieka attiecības ar procesa dalībniekiem un citi apstākļi, kas var ietekmēt liecinieka uzticību (Art 178 part 2). Liecinieku par tā tiesībām atteikties sniegt liecību ir jāinformē tiklīdz kļūst skaidrs, ka šādas tiesības ir piemērojamas. Ja persona nav bijuši informēta un tā vēlāk izmanto tiesības atteikties liecināt, tad nopratināšanā iegūtās liecības nav izmantojamas kā pierādīšanas līdzeklis (Art 177 part 3).

Atšķirībā no Latvijas regulējumu, kur persona, kas ir cietusi noziedzīga nodarījuma rezultātā tiek apzīmēta ar jēdzienu *cietušais*, Šveices kriminālprocesa kodeksā tiek lietots *cietušā* un *personas, kas cieš no kaitējuma* jēdziens. Atbilstoši Šveices kriminālprocesa likumam ar personu, kas cieš no kaitējuma (*person suffering from harm*) saprot personu, kuras tiesības tieši tiek pārkāptas ar noziedzīgu nodarījumu (Art 115 part 1). Tāpat kodekss noteic, ka jebkura persona, kura vēlas krimināllietas uzsākšanu visos gadījumos būtu atzīstama par personu, kura cieš no kaitējuma (Art 115 part 2). Savukārt ar cietušo Šveices kriminālprocesa kodeksā saprot personu, kurai ar noziedzīgu nodarījumu nodarīts kaitējums šīs personas fiziskai, seksuālai vai garīgai integritātei (Art 116 part 1).

Tātad atšķirība starp jēdzieniem ir tajā, ka attiecībā uz personu, kas cieš no kaitējuma, ir attiecināms vispārīgs kaitējums, savukārt uz cietušo ir attiecināms kaitējums, kas radīts personas fiziskai, seksuālai vai garīgai integritātei. Tomēr, autores ieskatā, jēdziens *cietušais* ir plašāks un aptver arī *personas, kas cieš no kaitējuma*, jēdzienu, jo noziedzīga nodarījuma rezultātā personai tiek radīts kaitējums, kas var būt mantisks vai nemantisks. Tāpat, autores ieskatā, Šveices tiesībās jēdziens *cietušais* tiek lietots tad, ja runa ir par personu, kurai ar noziedzīgu nodarījumu ir radies morāls vai personisks kaitējums, savukārt jēdziens *persona, kura cieš no kaitējuma*, tiek lietots tad, ja runa ir par personu, kurai nodarīts mantisks kaitējums.

Kodekss noteic, ka persona, kas cieš no kaitējuma, ir nopratināma kā liecinieks (Art 166 part 1). Vienlaikus likums ierobežo personu, kura cieš kaitējumu, nopratināšanu kā personu, kura sniedz informāciju (ziņotājs) (Art 166 part 2).

Apkopojot visu iepriekš minēto, secināms, ka Šveices tiesiskais regulējums attiecībā uz personām, kurām ir tiesības neliecināt, ir daudz plašāks par Latvijas un Igaunijas tiesisko regulējumu. Lai arī Šveices regulējumā tiek lietots gan *cietušā*, gan *personas, kas cieš no kaitējuma* jēdziens, Latvijas tiesību izpratnē starp šiem jēdzieniem nav būtiskas atšķirības. Kas attiecas uz to personu loku, kurām ir tiesības neliecināt, jau iepriekš tika norādīts, ka Latvijas tiesiskajā regulējumā apsūdzētā īsto māsu un brāļu, pusmāsu un pusbrāļu laulātie nebauda imunitātes tiesības, taču Šveices tiesiskajā regulējumā šādas imunitātes tiesības bauda ne tikai apsūdzētā īsto māsu un brāļu, pusmāsu un pusbrāļu laulātie, bet arī apsūdzētā laulāto īstās māsas un brāļi, pusmāsas un pusbrāļi, kā arī to laulātie. Autoresprāt, izņēmuma tiesību attiecināšana uz apsūdzētā laulātā īsto māsu un brāļu, pusmāsu un pusbrāļu, laulāto īstajām māsām un

brāļiem, pusmāsām un pusbrāļiem, saprātīgi raugoties, ir jau pārāk plaša. Autores ieskatā, būtu pietiekami, ja izņēmuma tiesības attiecinātu tikai uz apsūdzētā laulātā īsto māsu un brāļu, pusmāsu un pusbrāļu, laulātajiem, nepaplašinot izņēmuma tiesības attiecībā uz šo laulāto tuviniekiem. Turklāt, paplašinot jēdziena *tuvinieks* lietojumu, nav izslēdzams, ka personas var varētu spekulēt ar savām tiesības atteikties no liecību sniegšanas, apsūdzētā ietekmes rezultātā liecinot par labu vai sliktu apsūdzētajam. Protams, par apzinātu nepatiesu liecību sniegšanu personai var iestāties kriminālatbildība, taču laiks, kas saistīts ar nepamatotu liecību izvērtēšanu kavētu kriminālprocesu, kā arī apgrūtinātu objektīvās patiesības noskaidrošanu. Kas attiecas uz jēdziena *tuvinieks* sašaurināšanu noteiktu kategoriju lietās, arī Kriminālprocesa likumā būtu iekļaujams izņēmums, kas paredzētu to, ka tuviniekiem nav tiesību atteikties no liecību sniegšanas, ja noziedzīga nodarījuma rezultātā ir *tuvinieks*.

3.3. Tiesiskā regulējuma salīdzinājums ar Vāciju

Iepazīstoties ar Vācijas Kriminālprocesa kodeksu redzams, ka kodeksā nav dotas definīcijas, ko saprot ar jēdzieniem – *apsūdzētais, cietušais, liecinieks* utt., tomēr likumā ir veļtīta atsevišķa nodaļa lieciniekam.

Kodekss noteic, ka lieciniekam ir pienākums ierasties uz nopratināšanu un liecināt, ja vien nepastāv šķēršļi liecību sniegšanai.²⁸ Ja lieciniekam pienācīgā kārtā ir paziņots par ierašanos liecināt, taču liecinieks neierodas, lieciniekam var tikt piemērota soda nauda vai piespiedu atvešana. Atkārtotas neierašanās gadījumā nav izslēgta atkārtota soda nauda vai piespiedu atvešana (Art 51 part 1). Lieciniekam netiek piemērots piespiedu līdzeklis, ja liecinieks savlaicīgi pamato savu neierašanos (Art 51 part 2). Arī Kriminālprocesa likums paredz līdzīgu sankciju, ja liecinieks kavē procesa virzību (Kriminālprocesa likuma 292. un 250.pants). Tāpat jānorāda, ka Latvijas Administratīvā procesa likums paredz līdzīgu regulējumu, proti, ja liecinieks neierodas bez attaisnojoša iemesla pēc tiesas izsaukuma, tiesa viņam var uzlikt piespiedu naudu līdz 300 *euro* vai pieņemt lēmumu par piespiedu atvešanu (sal. sk. Administratīvā procesa likuma 166.panta otro daļu).

Kodekss noteic, ka tiesības atteikties no liecību sniegšanas, pamatojoties uz personiskiem iemesliem ir:

- 1) apsūdzētā saderinātajam vai personai, kurai apsūdzētais ir apsollījis doties reģistrētās attiecībās;
- 2) apsūdzētā laulātajam pat tad, ja laulība vairs nav spēkā;
- 3) apsūdzētā reģistrētajam partnerim pat tad, ja reģistrētās attiecības vairs nav spēkā;
- 4) personai, kura ar apsūdzēto ir saistīta taisnā līnijā vai saistīta ar laulību, kā arī blakuslīnijā līdz trešajai pakāpei vai saistībā ar laulību līdz otrajai pakāpei (Art 52 part 1).

Tātd no minētā izriet, ka ar jēdzienu *tuvinieks* Vācijas regulējumā tiek saprasts, apsūdzētā saderinātais, laulātais, reģistrētais partneris, vecāki, bērni, māsas un brāļi, kā arī svaini. Līdz ar to atzīstams, ka būtiskas atšķirības jēdzienam *tuvinieks* Latvijas un Vācijas regulējumā nav.

Nepilngadīgie un garā vājie var liecināt tikai tad, ja tie izprot tiesību atteikties no liecību sniegšanas nozīmi un vēlas sniegt liecību. Lai nepilngadīgais vai garā vājais varētu liecināt nepieciešama arī šīs personas likumiskā pārstāvja piekrišana. Gadījumā, ja personas

²⁸ The German code of Criminal Procedure. Art48 part 1

likumiskais pārstāvis ir apsūdzētais, viņš nevar pieņemt lēmumu par personas atteikšanos no liecību sniegšanas (Art 52 part 2).

Pirms katras nopratināšanas personas, kurām ir tiesības atteikties no liecību sniegšanas, kā arī to pārstāvji ir jāinformē par to tiesībām atteikties no liecību sniegšanas. Persona nopratināšanas laikā var atteikties no šīm tiesībām (Art 52 part 3).

Liecinieks var atteikties atbildēt uz jautājumiem, kas apsūdz liecinieku pašu vai viņa tuvinieku noziedzīga nodarījuma vai kriminālpārkāpuma izdarīšanā (Art 55 part 1).

Pirms pratināšanas liecinieks ir jāinformē par iespējamo kriminālatbildību par nepatiesas vai neprecīzas liecības sniegšanu. Tāpat lieciniekam tiek izskaidrots, ka lieciniekam ir tiesības nodot zvērestu, vienlaikus izskaidrojot zvēresta nozīmi. Zvērestam var būt vai nebūt reliģisks pamats (Art 57). Katrs liecinieks ir jānopratina atsevišķi. Pirmstiesas procesā liecinieka un cita liecinieka vai apsūdzētā konfrontācija ir pieļaujama vienīga tad, ja tas ir nepieciešams citām izmeklēšanas darbībām (Art 58). Līdzīgi kā citu valstu likumi, arī Vācijas kriminālprocesa kodekss pieļauj liecinieka attālinātu nopratināšanu izmantojot audio-vizuālos tehniskos līdzekļus (Art 58b).

Kodekss noteic, ka liecinieku nevar pakļaut zvērestam, izņemot, ja tiesa pēc savas iniciatīvas uzskata, ka zvērests ir nepieciešams, lai iegūtu patiesu paskaidrojumu. Iemesls, kāpēc liecinieks tiek pakļauts zvērestam nav jānorāda, ja vien liecinieks tiek nopratināts ārpus tiesas sēdes (Art 59 part 1). Katrs liecinieks ir pakļauts zvērestam individuāli, zvērests ir jāsniedz tiesas sēdē (Art 59 part 2).

Tāpat no minētajām tiesību normām izriet, ka parasti liecinieka zvērests tiek dots tiesas sēdē. Kodekss noteic, ka zvēresta nodošana pirmstiesas procesā ir pieļaujama, ja pastāv neatliekami apstākļi vai ja liecinieks nevarēs ierasties uz tiesas sēdi (Art 62).

Zvērests nav jānodod personām, kas nopratināšanas brīdī ir jaunākas par astoņpadsmit gadiem vai personām, kuras savas garīgās pieskaitāmības dēļ, neizprot zvēresta nozīmīgumu. Tāpat zvēresta došana neattiecas uz aizdomās turēto par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu vai dalību tajā, kā personām, kas ir notiesātas (Art 60). Būtiski norādīt, ka apsūdzētā radniekiem ir tiesības ne tikai vienkārši atteikties sniegt liecības, bet atteikties arī no liecību sniegšanas zvērot (Art 61).

Kā jau iepriekš šajā nodaļā tika norādīts, tad zvērestam var būt divas formas – zvērests var būt ar vai bez reliģiska pamatojuma. Atšķirība ir tajā, ka vienā gadījumā liecinieks zvēr pie Dieva, ka teiks tikai patiesību, savukārt otrā gadījumā liecinieks vienkārši zvēr, ka teiks patiesību (Art 64 part 1 and 2). Sniedzot zvērestu, personai ir jāpaceļ labā roka (Art 64 part 4).

Kodekss pieļauj, ja persona ir piederīga kādai no konfesijām, tad persona zvērestam var pievienot arī savas konfesijas kredo (Art 64 part 3). Piemēram, ja liecinieks pēc savas reliģiskās

pārlicēbas ir islāmticīgs, tad viņš savam zvērestam var pievienot islāmticīgo vidū bieži izmantoto izteicienu *Inshallah*, kas tulkojumā nozīmē ar *Dieva gribu*, vai kristiešu vidū izplatīto *Āmen*. Tāpat kodekss pieļauj, ja persona nevēlas dot zvērestu savas ticības vai pārlicēbas dēļ, tad ekvivalents zvēresta nodošanai ir liecību apstiprināšana. Attiecīgi par minēto liecinieks ir jāinformē (Art 65 part 1).

Vācijas kriminālprocesa kodeksā ir padomāts arī par personām ar dzirdes vai runas traucējumiem. Proti, šīm personām ir tiesības izvēlēties atkārtot vai uzrakstīt zvērestu ar asistenta palīdzību. Persona ar dzirdes vai runas traucējumiem ir jāinformē par tās izvēles tiesībām. Tiesai šādā gadījumā ir pienākums nodrošināt tehniskos palīglīdzekļus (Art 66 part 1). Gadījumā, ja persona ar dzirdes vai runas traucējumiem nav izvēlējusies kādā formā sniegt zvērestu, kā arī, ja tas ir neiespējami vai nesamērīgi, tiesa var noteikt, ka zvērests ir nododams rakstveidā vai ar asistenta palīdzību (Art 66 part 2).

Ja, persona, kura ir sniegusi liecību zvērot, tiek nopratināta atkārtoti tajā pašā pirmstiesas procesā vai tiesas sēdē, tā vietā, lai atkārtoti nodotu zvērestu, persona var apstiprināt savas liecības patiesumu, atsaucoties uz iepriekšējo zvērestu (Art 67).

Jānorāda, ka Latvijā ne Kriminālprocesa, ne Civilprocesa, ne Administratīvā procesa likumā nav iestrādāts liecinieka zvēresta institūts. Vienīgi Administratīvā procesa likumā ir iestrādāts pieteicēja zvēresta institūts, kas praksē netiek bieži izmantots (sal. sk. Administratīvā procesa likuma 226.pants). Turklāt Administratīvajā procesā pieteicēja zvēresta došana nav saistīta ar reliģiskiem apsvērumiem.

Tāpat kā citu valstu likumos, arī Vācijas kriminālprocesa kodekss noteic, ka lieciniekam ir jāsniedz par sevi identificējoša informācija, t.sk., jānorāda savas dzīvesvietas adrese (Art 68 part 1). Dzīvesvietas adrese nav jānorāda, ja ir pamats baidīties, ka liecinieks vai kāda cita persona varētu tikt apdraudēta. Tāpat, ja ir pamats apdraudējumam, persona var nenorādīt arī personas identificējošus datus (Art 68 part 2)

Tātad no minētā izriet, ka Vācijā ir izstrādāts mehānisms, lai apdraudējuma gadījumā pasargātu liecinieku.

Jautājumi, kas var radīt negodu lieciniekam vai tā tuviniekam ir uzdodami tikai tad, ja bez šiem jautājumiem nav iespējams iztikt. Savukārt jautājumi, par liecinieka attiecībām ar apsūdzēto vai cietušo, ir jāuzdod tikai tad, ja tas ir nepieciešams. Tāpat jautājumi par liecinieka iepriekšējo sodāmību ir pieļaujami, ja ir nepieciešams izvērtēt liecinieka uzticamību (Art 68a).

Kodekss noteic, ka liecinieks var izmantot advokāta palīdzību. Taču, gadījumā, ja advokāts traucē liecinieka nopratināšanu, advokātam var netikt atļauts piedalīties nopratināšanā. Gadījumi, kad advokātam nav ļauts piedalīties nopratināšanā ir :

- 1) advokāts ir iesaistīts izmeklējamā noziedzīgajā nodarījumā;

- 2) var tikt ietekmēta liecinieka liecība;
- 3) iegūto informāciju advokāts var izmantot, lai manipulētu ar pierādījumiem vai tādā veidā, kas kaitē noziedzīga nodarījuma izmeklēšanai (Art 68b part 1).

Līdzīgi kā Šveices regulējumā, arī Vācijas regulējums paredz lieciniekam tiesības saņemt kompensāciju (Art 71).

Apkopojot visu iepriekš minēto, secināms, ka būtiskākā Vācijas regulējuma procesuālā īpatnība ir liecinieka zvērests. Lai arī autoresprāt, liecinieka zvērests ir iestrādāts Vācijas kriminālprocesa kodekss nolūkā pastiprināt to, ka liecinieks sniegs tikai patiesību, ņemot vērā, cilvēku atšķirīgo ētikas un morāles izpratni, autore nesaskata liecinieka zvēresta praktisko nozīmi, jo liecinieka zvērests pats par sevi nevar būt garants liecību ticamībai. Kas attiecas uz personu, kurām ir tiesības atteikties no liecību sniegšanas, loku, secināms, ka starp Vācijas un Latvijas tiesisko regulējumu nepastāv būtiskas atšķirības, proti, izņēmuma tiesības attiecas uz laulāto, saderināto, tuvākajiem – augšupējiem, lejupējiem, sānu – radiniekiem, kā arī faktiskajā kopdzīvē esošajiem partneriem.

3.4. Tiesiskā regulējuma salīdzinājums ar Ukrainu

Ukrainas kriminālprocesa kodeksā ar personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību saprot aizdomās turēto un apsūdzēto. Atbilstoši Ukrainas regulējumam aizdomās turētais ir:

- 1) persona, kurai ir paziņots par tai izvirzītajām aizdomām atbilstoši Ukrainas kriminālprocesa kodeksam;
- 2) persona, kas uz aizdomu pamata ir aizturēta par noziedzīga nodarījuma veikšanu;
- 3) persona attiecībā pret kuru ir sastādīts iesniegums par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, taču, ņemot vērā, ka nav iespējams noskaidrot personas atrašanās vietu, šāds iesniegums nav iesniegts Ukrainas kriminālkodeksā paredzētajā kārtībā²⁹

Savukārt apsūdzētais (tiesājamais) ir persona, kuras apsūdzība ir nodota tiesai saskaņā ar Ukrainas kriminālprocesa kodeksu (Art 42 part 2). Vienas no svarīgākajām aizdomās turētā un apsūdzētā tiesībām, ir tiesības klusēt, t.sk., tiesības neatbildēt uz jautājumiem, kā arī tiesības sniegt paskaidrojumus, liecības, vai arī atteikties no paskaidrojumu un liecību sniegšanas jebkurā brīdī (Art 42 part 3 paragraphs 4 and 5).

Tātad no minētā secināms, ka starp Ukrainas un Latvijas regulējumu attiecībā uz apsūdzētā tiesībām nav būtiskas atšķirības.

Tāpat kā Latvijas regulējumā, arī Ukrainas regulējumā cietušais ir fiziska persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu ir nodarīts morāls, fizisks vai materiāls kaitējums. Tāpat cietušais varbūt arī juridiska persona, kurai ar noziedzīgu nodarījumu ir nodarīts kaitējums (Art 55 part 1). Persona iegūst visas cietušā tiesības un pienākumus brīdī, kad tiek iesniegts iesniegums par kriminālprocesa uzsākšanu (Art 55 part 2). Tāpat cietušais var būt persona, kura nav iesniegusi iesniegumu, taču, kurai ar noziedzīgu nodarījumu ir nodarīts kaitējums un, kas par cietušo tiek atzīta pēc kriminālprocesa uzsākšanas (Art 55 part 3). Par cietušo nevar būt juridiskas personas pārstāvis, kas cieš no morālā kaitējuma (Art 55 part 4). Gadījumā, ja pastāv acīmredzams un pamatots iemesls, ka personai ar noziedzīgu nodarījumu nav nodarīts kaitējums, procesa virzītājs var pieņemt motivētu lēmumu par atteikumu personu atzīt par cietušo. Šādu lēmumu var pārsūdzēt izmeklēšanas tiesnesim (Art 55 part 5). No minētā secināms, ka arī attiecībā uz cietušā institūtu būtisku atšķirību ar Latvijas regulējumu nav.

Tāpat kā Latvijas regulējumā, arī Ukrainas regulējums noteic, ja noziedzīgs nodarījums ir izraisījis personas nāvi vai persona pati nav spējīga realizēt savas tiesības, tad par cietušo var atzīt kādu no šīs personas tuviniekiem. Vienlaikus likums noteic, ka par cietušajiem var atzīt vairākas personas, ja šīs personas ir iesniegušas iesniegumu. Tāpat gadījumā, ja persona, kura

²⁹ Criminal procedure code of Ukraine. Art 42 part 1

pati nespēj realizēt savas tiesības, atgūst spējas realizēt savas tiesības, šāda persona var iesniegt iesniegumu par atzīšanu par cietušo (Art 55 part 6). Taču, ja persona nav iesniegusi iesniegumu par atzīšanu par cietušo, izmeklēšanas iestāde, prokuratūra vai tiesa var atzīt šo personu par cietušo, pamatojoties uz rakstisku piekrišanu. Gadījumā, ja piekrišana nav sniegta, persona var tikt iesaistīta kriminālprocesā kā liecinieks (Art 55 part 7).

Kodekss noteic, ka cietušajam ir tiesības sniegt vai atteikties sniegt paskaidrojumus vai liecības (Art 56 part 1 paragraph 6). Tāpat kodekss noteic, ka cietušajam ir pienākums nekavēt (netraucēt) noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu, kā arī neizpaust informāciju, kas saistīta ar kriminālprocesu (Art 57 part 2 and 3).

Atšķirībā no Latvijas regulējuma, kur privātās apsūdzības institūts no kriminālprocesa likuma ir izslēgts, Ukrainas kriminālprocesa kodeksā pastāv privātās apsūdzības institūts, taču pētniecības darba ietvaros tas netiek aplūkots.

Liecinieks ir fiziska persona, kura zina vai var zināt apstākļus, kas ir jāpierāda un kura ir uzaicināta liecināt (Art 65 part 1). Kodeksā ir uzskaitīts plašs to personu loks, kuras nevar tikt noprotinātas kā liecinieki. Tā, piemēram, kā liecinieku nevar noprotināt apsūdzētā advokātu, notāru, ārstu, mācītāju, žurnālistu, tiesnesi (Art 65 part 2 paragraphs 1 to 7), kas skaidrojams ar imunitāti, kas izriet no šo personu amata vai profesijas, kā arī iespējamo interešu konfliktu. Tāpat kā liecinieku nevar noprotināt personu, kas ir piedalījies samierināšanas procesā, personu, kurai drošības nolūkos ir mainīta identitāte, kā arī personu, kuras rīcībā ir informācija par personu, kurai drošības nolūkos ir mainīta identitāte (Art 65 part 2 paragraphs 8 to 10). Svarīgi norādīt, ka attiecībā uz advokāta, notāra, ārsta un mācītāja profesionālo noslēpumu var būt izņēmums, proti, profesionālais noslēpums var tikt atklāts, ja persona, kura ir uzticējusi šo informāciju, tam rakstiski piekrīt Art 65 part 3). Tāpat personas, kas bauda diplomātisko imunitāti nedrīkst tikt noprotinātas kā liecinieki bez šo personu piekrišanas vai diplomātiskās pārstāvniecības vadītāja piekrišanas. Attiecīgi procesa virzītājam šīs personas ir jāinformē par to tiesībām atteikties no liecību sniegšanas (Art 65 part 4).

Kodekss noteic, ka lieciniekam ir tiesības atteikties no liecību sniegšanas pret sevi, saviem tuviem radniekiem un ģimenes locekļiem, ja, sniedzot liecību, liecinieks vai viņa tuvinieki var tikt apsūdzēti noziedzīga nodarījuma izdarīšanā (Art 66 part 1 paragraph 3). Ukrainas kriminālprocesa kodekss tuvāk nepaskaidro, ko saprot ar jēdzienu *tuvinieks*, ņemot vērā, ka jau iepriekš šajā darbā tika secināts, ka dažādās valstīs jēdziens tuvinieks tiek tulkots dažādi. Taču, autoresprāt, saprātīgi raugoties, Ukrainas regulējums neparedz plašāku jēdziena *tuvinieks* lietojumu nekā Latvijas regulējumā, ņemot vērā Ukrainas un Latvijas regulējuma līdzības. Tāpat liecinieks var atteikties no liecību sniegšanas, kas saistīta ar informācijas, kas

nav pakļauta izpaušanai (advokāta, ārsta, garīdznieka noslēpums) izpaušanu (Art 66 part 1 paragraphs 3).

Lieciniekam ir pienākums sniegt patiesas liecības, kā arī pienākums neizpaust informāciju, kas saistīta kriminālprocesu, kurā liecinieks uzaicināts liecināt (Art 66 part 2 paragraphs 2 to 3). Tāpat kā citu valstu regulējumos, arī Ukrainas regulējums paredz, ka liecinieks ir saucams pie kriminālatbildības par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesu liecību sniegšanu (Art 67 part 1). Liecinieks ir saucams pie atbildības arī par neierašanos liecināt (Art 67 part 2).

Ar liecībām saprot aizdomās turētā, apsūdzētā liecinieka, cietušā un eksperta paskaidrojumus par kriminālprocesā noskaidrojamiem apstākļiem. Paskaidrojums varbūt mutisks vai rakstisks (Art 95 part 1).

Tiesa savus secinājumus var balstīt uz liecībām, kas iegūtas tiesas sēdē vai pirmstiesas izmeklēšanā kodeksā noteiktajā kārtībā, taču tiesa nevar balstīt savus secinājumus uz liecībām, ko snieguši izmeklētājs vai prokurors (Art 95 part 4). Personai, kura liecina, ir jāsniedz liecība tikai par tiem apstākļiem, ko tā uztvērusi personīgi (Art Art 95 part 5). Svarīgi norādīt, ka pusēm ir tiesības iesniegt liecības, dokumentus, lai pierādītu, ka persona, kura liecina, sniedz maldīgu vai nepatiesu informāciju (Art 96 part 2).

Ukrainas kriminālprocesa kodekss pieļauj arī atvasinātās liecības jeb, t.s. baumu liecības (*hearsay testimonies*). Proti, ar atvasinātām liecībām saprot tādas liecības, kas ir balstītas uz citu personu paskaidrojumiem. Atvasinātās liecības varbūt mutiskas vai rakstiskas (Art 97 part 1). Atvasinātās liecības var atzīt par pierādījumiem neatkarīgi no iespējas uzklaut pirmavotu, taču atzīstot atvasinātās liecības par pieļaujamām tiesai ir jāvērtē šādi kritēriji:

- 1) liecību nozīme (svarīgums);
- 2) citi pierādījumi, kas izriet no atvasinātām liecībām;
- 3) apstākļi, kādos ir sniegtas sākotnējās liecības un to ticamība;
- 4) pārliecība, ka sākotnēji vispār ir sniegti šādi paskaidrojumi;
- 5) problēmas, ko var sagādāt šādu liecību atspēkošana;
- 6) attiecības starp personu, kura ir sniegusi atvasinātu liecību un pirmavotu;
- 7) iespēja nopratināt pirmavotu vai šādas nopratināšanas neiespējamība (Art 97 part 2).

Tātad no minētā izriet, lai arī Ukrainas kriminālprocesa kodekss noteic, ka personai ir jāliecina tikai par tiem apstākļiem, ko tā personīgi uztvērusi, proti, redzējusi vai dzirdējusi, nav saprotams, kādēļ kodekss pieļauj atvasinātās liecības.

Tiesa var atzīt par neiespējamu pirmavota uzklautišanu, ja:

- 1) pirmavots neierodas uz tiesas sēdi nāves vai smagas fiziskas vai garīgas slimības dēļ;
- 2) persona, ir atteikusies no liecību sniegšanas;

- 3) persona neierodas uz tiesas sēdi, jo nav zināma tās atrašanās vieta;
- 4) persona uzturas ārvalstīs un atsakās liecināt (Art 97 part 3).

Tāpat tiesa var atzīt atvasinātās liecības par pierādījumiem, ja puses ir vienojušās ka atzīst atvasināto liecību kā pierādījumu (Art 97 part 4). Svarīgi norādīt, ka atvasinātās liecības nevar būt kā pastāvīgās pierādījums, ja vien lietā nav iegūti citi pierādījumi, kas apstiprina atvasinātās liecības (Art 96 part 6). Nav pieļaujamas atvasinātas liecības, ko ir sniedzis izmeklētājs, prokurors, operatīvais darbinieks vai citas personas, kas ir bijušas iesaistītas kriminālprocesā (Art Art 97 part 7). Tātad no minētā izriet, ka atvasinātajām liecībām netiek piešķirta lielāka nozīme kā citiem pierādījumiem.

Persona nopratināma izmeklēšanas iestādē vai citā vietā pēc vienošanas ar pratināmo persona (Art 224 part 1). Pratināšanas laiks nevar pārsniegt divas stundas bez pārtraukumu, bet ne vairāk kā astoņas stundas diennaktī (Art 224 part 2). Tāpat kā citu valstu regulējumos personai nopratināšanas sākumā tiek izskaidrotas tiesības, t.sk., tiesības atteikties no liecību sniegšanas, kā arī persona tiek brīdināta par kriminālatbildību par atteikšanos liecināt var apzināti nepatiesu liecību sniegšanu (Art 224 pat 3). Attiecīgi, ja aizdomās turētais atsakās atbildēt uz jautājumiem vai sniegt liecību nopratināšana uzreiz ir jāpārtrauc (Art 224 part 4). Personai ir tiesības neatbildēt uz jautājumiem uz kuriem pastāv tiešs aizliegums (piemēram, grēksūdzes noslēpums), vai jautājumiem, kas var būt par pamatu, lai personu vai tās tuvu radnieku apsūdzētu noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā (Art 224 part 8).

Kodekss pieļauj divu iepriekš pratinātu personu konfrontāciju, ja starp šo personu liecībām ir būtiskas pretrunas. Pirms konfrontācijas ir jānoskaidro vai abas personas ir savstarpēji pazīstamas, kā arī personas tiek brīdinātas par kriminālatbildību par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesu liecību sniegšanu (Art 224 part 9).

Gadījumā, ja pirmstiesas procesā ir nepieciešams iegūt liecinieka vai cietušā liecību, taču pastāv draudi liecinieka vai cietušā dzīvībai vai veselībai, nopietnas saslimšanas vai citi apstākļi, kādēļ to nopratināšana tiesas sēdē var būt neiespējama, puses var lūgt izmeklēšanas tiesnesi nopratināt liecinieku vai cietušo tiesas sēdē, vienlaicīgi nopratinot jau divas iepriekš liecinājušas personas. Šādā gadījumā liecinieks vai cietušais ir nopratināms tiesas namā vai vietā, kur slimā persona uzturas, ievērojot nopratināšanas nosacījumus, t.i., izskaidrojot personām to tiesības, kā arī brīdinot par iespējamo kriminālatbildību. Gadījumā, ja kāda no pusēm, kurai ir paziņots par tiesas sēdi nav ieradies, tas nav šķērslis, lai nopratinātu personu tiesas sēdē (Art 225 part 1) Šādā kārtībā iegūtas liecības ir pārbaudāmas nolasot tās tiesas sēdē (Art 225 part 5).

Atšķirībā no Latvijas regulējuma, kur nepilngadīgā pratināšana diennaktī nevar pārsniegt sešas stundas, Ukrainas kriminālprocesa kodekss noteic, ka bērna vai nepilngadīgā

nopratināšana nedrīkst pārsniegt vienu stundu bez pārtraukuma, bet diennaktī nevar pārsniegt divas stundas (Art 226 part 2). Turklāt, ja Latvijas regulējums noteic, ka personas, kas ir jaunākas par četrpadsmit gadiem nav jābrīdina par iespējamo kriminālatbildību par atteikšanos liecināt vai apzināti nepatiesu liecību, tad Ukrainas kriminālprocesa kodekss noteic, ka par iespējamo kriminālatbildību nav jābrīdina personas, kas jaunākas par sešpadsmit gadiem (Art 226 part 3).

Tātad no minētā izriet, ka Ukrainā ir paaugstināts vecums, no kura var iestāties kriminālatbildība, proti, no sešpadsmit gadu vecuma.

Līdzīgi kā citu valstu likumos, arī Ukrainas kriminālprocesa kodekss noteic, ja nepilngadīgā nopratināšanas laikā nepilngadīgā likumiskā pārstāvja klātbūtne var kaitēt nepilngadīgā interesēm, pēc nepilngadīgā lūguma izmeklētājs vai prokurors var ierobežot likumiskā pārstāvja klātbūtni nopratināšanā, tā vietā uzaicinot citu likumisko pārstāvi (Art 227 part 3).

Apkopojot visu iepriekš minēto secināms, ka būtisku atšķirību starp Ukrainas un Latvijas tiesisko regulējumu nav, lai arī Ukrainas kriminālprocesa kodekss nepaskaidro, ko saprot ar jēdzienu *tuvs radnieks* vai *tuvs ģimenes loceklis*.

KOPSAVILKUMS

Pētījuma rezultātā darba autore aizstāvēšanai izvirza šādas tēzes:

1. Salīdzinot Latvijas tiesisko regulējumu ar Igaunijas, Šveices, Vācijas un Ukrainas tiesisko regulējumu, atzīstams, ka būtisku procesuālo atšķirību, kas ietekmētu tiesību – neliecināt pret savu tuvinieku, realizāciju nav.
2. Paplašinot jēdziena tuvinieks saturu, praktiski palielinātos to personu loks, kurām ir tiesības atteikties no liecību sniegšanas, tādējādi samazinot to personu skaitu, kuras varētu sniegt liecības, kas praksē nozīmētu to, ka ir nepieciešams rūpīgāk vākt un nostiprināt citus pierādījumus.
3. Latvijas tiesiskais regulējums attiecībā uz personu loku, kurām ir tiesības atteikties no liecību sniegšanas radniecības dēļ, ir šaurāks nekā Igaunijas un Šveices tiesiskais regulējums, jo neparedz izņēmuma tiesības attiecībā uz apsūdzētā laulātā vecākiem, īsto māsu un brāļu, pusmāsu un pusbrāļu, laulātajiem, kā arī apsūdzētā laulātā īstajām māsām un brāļiem, pusmāsām un pusbrāļiem.
4. Jēdziena *tuvinieks* paplašināšana līdzīgi kā Igaunijas un Šveices tiesiskajā regulējumā, apgrūtinātu objektīvās patiesības noskaidrošanu un tādējādi kaitētu kriminālprocesa interesēm.
5. Noteiktu kategoriju lietās, piemēram, dzimumnoziegumi pret bērniem, vardarbība pret bērniem, Kriminālprocesa likumā būtu izdarāmi grozījumi, paredzot līdzīgi kā Šveices regulējumā, izņēmumu, kad tuviniekiem nav tiesību atteikties no liecību sniegšanas, tādējādi sekmējot pierādīšanu šādu kategoriju lietās.

IZMANTOTO AVOTU SARAKSTS

Literatūra

1. Dzalbe P., Eilande V., Siliņš J., Rokasgrāmata kriminālprocesā tiesnešiem: G.Kūtra zinātniskajā redakcijā, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010.
2. J.Rozenbergs, K.Torgāns. Komentārs Civilprocesa likuma 107.pantam. Grām.: Civilprocesa likuma komentāri. I daļa (1.-28.nodaļa). Sagatavojis autoru kolektīvs. Prof. K.Torgāna zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2011.
3. Leja M., Tiesības neliecināt pret sevi, Jurista vārds, Nr.32 (783), 2013. gada 6.augusts.
4. Meikališa A. Kriminālprocesuālo terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: Raka, 2000.
5. Tēzauris. Skaidrojošā un sinonīmu vārdnīca. Pieejams: <http://www.tezaurs.lv> [aplūkots 08.11.2017]

Normatīvie akti

1. Administratīvā procesa likums: LV likums. Pieņemts 25.10.2001. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=55567> [aplūkots 08.11.2017]
2. Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=225418> [aplūkots 07.10.2017]
3. Kriminālprocesa likums: LV likums. Pieņemts 21.04.2005. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820> [aplūkots 07.10.2017]
4. Code of Criminal Procedure [Igaunijas kriminālprocesa kodekss]. Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/> [aplūkots 13.11.2017.]
5. Criminal Procedure code of Ukraine [Ukrainas kriminālprocesa kodekss]. Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/> [aplūkots 17.11.2017.]
6. Swiss Criminal Procedure Code [Šveices kriminālprocesa kodekss]. Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/> [aplūkots 14.11.2017.]
7. The German Code of Criminal Procedure [Vācijas Kriminālprocesa kodekss] Pieejams: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/> [aplūkots 16.11.2017.]

Juridiskās prakses materiāli

1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta spriedums lietā Nr.SKK-60/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba/2017/> [aplūkots 07.11.2017.]
2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2017.gada 2.jūnija lēmums lietā Nr.SKK-237/2017. Pieejams: <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/senata-kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba/2017/> [aplūkots 11.12.2017.]

3. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014.gada 26.marta lēmums lietā Nr.SKK-0101-14. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 11.12.2017.]
4. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2017.gada 4.jūlija spriedums lietā Nr.11520014016 Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 11.12.2017.]
5. Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesu kolēģijas 2016.gada 29.aprīļa spriedums lietā Nr.11815003710. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 11.12.2017.]
6. Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2017.gada 18.jūlija spriedums lietā Nr.1088061815 (*nepublicēts spriedums*) [aplūkots 07.11.2017.]
7. Madona rajona tiesas 2017.gada 21.jūnija spriedums lietā Nr.11300045715. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 11.12.2017.]
8. Valmieras rajona tiesas 2017.gada 6.jūnija spriedums lietā Nr.11130012409. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 11.12.2017.]
9. Ogres rajona tiesas 2017.gada 23.maija sprieduma lietā Nr.11310032913 (*nepublicēts spriedums*) [07.11.2017]
10. Jelgavas tiesas 2017.gada 24.februāra spriedums lietā Nr.11200055315. Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi> [aplūkots 11.12.2017.]

Bakalaura darbs “Kriminālprocesuālā imunitāte, kas izriet no radniecības. Tiesiskā regulējuma Latvijā un ārvalstīs salīdzinājums” izstrādāts Latvijas Universitātes Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autore: _____ Sintija Brauere

(paraksts)

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai
Vadītāja: Prof., Dr.iur. Kristīne Strada-Rozenberga

(paraksts)

Recenzents: _____

(paraksts)

Darbs iesniegts Krimināltiesisko zinātņu katedrā _____

Dekāna pilnvarotā persona: metodiķe _____

(paraksts)

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

Komisijas sekretāre: _____

(paraksts)